

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Dopisy a paměti Bohuslavy Rajske: mezi dokumentem a literaturou

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Faktorová, Ph.D.

Autor práce: Martina Kamírová

Studijní obor: ČJL – ZSV/vSŠ

Ročník: 3.

2024

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích dne 22. dubna 2024

.....
Martina Kamírová

Poděkování

Chtěla bych srdečně poděkovat paní Mgr. Veronice Faktorové Ph.D., za veškerý strávený čas a za cenné rady, které mi poskytla při vypracování této bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat Literárnímu archivu Památníku národního písemnictví, který mi poskytl některé dostupné materiály pro tuto práci.

Anotace

Bohuslava Rajská, aktivní vlastenka, pedagožka a spisovatelka, za svého života publikovala jedinou báseň, je však autorkou obsáhlé korespondence i pamětí vyjadřující její citový život, společenské názory i reflexe literárního a kulturního dění její doby. Pokusím se tedy ve své práci zmapovat, jak byly tyto ego-dokumenty Bohuslavy Rajské edičně zpracovány, co z nich je v současnosti k dispozici a nakolik tento soubor obsahově koresponduje s pozůstalostí B. Rajské uložené LA PNP ve fondu jejího manžela F. L. Čelakovského. Vybrané texty následně prozkoumám z literární perspektivy. Budu sledovat zvláště stylizace autorského subjektu a reprezentace komunity, v níž se Rajská cítila i chtěla být ukotvena, resp. způsoby vzájemné komunikace jejich členů. Podstatné jsou pro mne i klíčové motivy této komunikace a jejich souvislost s obrozenskou ideologií. Metodologickou oporou této literárně orientované analýzy budou studie Jaroslavy Janáčkové, která daný přístup využila ve vztahu ke korespondenci přítelkyně Bohuslavy Rajské, Boženy Němcové.

Klíčová slova:

Bohuslava Rajská, korespondence, paměti, první polovina 19. století, emancipace žen

Abstract

Bohuslava Rajská, an active patriot, teacher and writer, published only one poem in her lifetime, but she is the author of extensive correspondence and memoirs expressing her emotional life, social views and reflections on the literary and cultural events of her time. In my work, I will therefore try to map how these ego-documents of Rajská were modified, what of them is currently available and to what extent this file corresponds in terms of content with the estate of B. Rajská stored by the LA PNP. in the fund of her husband F. L. Čelakovsky. I will then examine the selected texts from a literary point of view, especially their possible connection with the privileged literary discourses of the given time (romanticism, Biedermeier). Opravit The methodological support of this literary-oriented analysis will be the studies of Jaroslava Janáčková, who used this approach in connection with the correspondence of Rajská's friend Božena Němcová.

Key words:

Bohuslava Rajská, correspondence, memoirs, first half of the 19th century, women's emancipation

Obsah

Úvod.....	7
1 Ego – dokumenty	9
1.1 Paměti.....	10
1.2 Korespondence	11
1.3 Deníky	13
2 Bohuslava Rajská: prameny a sekundární zdroje.....	15
2.1 Omezená pozornost: Bohuslava Rajská v odborné literatuře	15
2.2 Pozůstalost Antonie Čelakovské/ Bohuslavy Rajské ve fondech LA PNP.....	19
2.3 Dostupné edice, publikované texty Bohuslavy Rajské.....	21
3 Analýza korespondence a paměti B. Rajské: motivy, stylizace, způsoby komunikace	23
3.1 (Sebe)prezentace Bohuslavy Rajské	23
3.2 Adresáti dopisů Bohuslavy Rajské: motivy vzájemné komunikace	26
3.2.1 Sítí vzdělavatelů: muži kolem Rajské	26
3.2.2 Čelakovský, Němcová: vzájemné dialogy	33
4 Stylizace Rajské	46
Závěr.....	52
Bibliografie.....	54
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	58

Úvod

Tato bakalářská práce se zaměřuje na literární analýzu korespondence a paměti jedné významné osobnosti první poloviny 19. století. Touto osobností je myšlena Antonie Čelakovská, jejíž vlastenecké jméno bylo Bohuslava Rajská. Bohuslava Rajská byla aktivní vlastenkou, pedagožkou i spisovatelkou. V její korespondenci a pamětech se můžeme dočíst o jejím soukromém životě, tehdejší době a pedagogické i vlastenecké aktivitě. Většinu dopisů adresovala Bohuslava Rajská svému manželovi Františku Ladislavu Čelakovskému a své nejbližší přítelkyni Boženě Němcové.

Práce je rozčleněna do pěti částí. První část se zaměřuje na charakteristiku specifického pramene mého výzkumu, jenž je často souhrnně označován jako ego – dokumenty. Ego-dokumenty konkrétně zahrnují žánry pamětí, korespondence a deníků, první dva jsou součástí pozůstalosti B. Rajské a předmětem naší analýzy. V kapitole shrnuji charakteristiku –ego dokumentů, jak se dělí a jaká byla jejich geneze.

Druhá část představuje autorčinu pozůstalost, nacházející se v LA PNP/ Literární muzeum (součást fondu F. L. Čelakovský) a sekundární zdroje o ní. Součástí kapitoly je porovnání dostupných edic s rukopisy uloženými v archivu instituce.

Třetí a současně i stěžejní kapitola zahrnuje analýzu korespondence a paměti B. Rajské. Sleduji zde v prvé řadě stylizace autorského subjektu a reprezentace komunity, v níž se Rajská cítila i chtěla být ukotvena, resp. způsoby vzájemné komunikace jejich členů. Pokouším se určit klíčové motivy této komunikace, poukázat na jejich úzký vztah k obrozenské ideologii i k dobovým konstruktům feminity a maskulinity. Za tímto účelem upřednostňuji paměti Rajské a její dopisy adresované Karlu Slavoji Amerlingovi, Samoslavu Bohdanu Hroboňovi, jejímu pozdějšímu manželovi Františku Ladislavu Čelakovskému a její životní přítelkyni Boženě Němcové.

Čtvrtá kapitola se věnuje stylizaci Bohuslavy Rajské. Zde se věnuji zejména tomu, do jakých rolí se Rajská projektovala a jak se prezentovala. Lze předeslat, že pro Rajskou bylo velmi obtížné skloubit dvě ženské role, a to vzdělavatelku a manželku (matku). Dozvíme se také, které osobnosti tehdejší doby pro ni byli vzory a pro kterou životní roli se nakonec rozhodla. Zaměřuji se rovněž na Bohuslavu Rajskou jako čtenářku a (privátní) kritičku, byť nutno zdůraznit, že reflexe dobové literatury jsou ve sledovaných textech spíše sporadické, byť lze předpokládat, že Rajská na toto téma vedla mnohé konverzace.

Metodologickou oporu práce poskytly zvláště textové analýzy Jaroslavy Janáčkové zaměřené ke korespondenci B. Němcové, obsažené např. v knize *Příběhy – situace – obrazy* i

jinde (viz přehled sekundární literatury a dále v práci). V neposlední řadě práce vychází ze studií či jiných odborných textů opírající se o literární tematiku obrozenské kultury 19. století (např. Vladimír Macura *Znamení zrodu*).

1 Ego – dokumenty

Analyzovaný materiál práce představuje specifický typ pramenů, které jsou v historiografické badatelské praxi často nazývány jako ego-dokumenty. V úvodu textu se pokusím vysvětlit to, čím jsou specifické, co lze považovat za jejich příznačné rysy a jaká je jejich pozice v literárním spektru – je-li o ní vůbec možné uvažovat. Na základě prostudované odborné literatury se domnívám, že ano a že takový přístup k ego-dokumentům je přínosný.

Pojem ego – dokument představuje pramen osobní povahy, jenž je úzce spojen s intimitou a vysokou emocionalitou jedince. Ego – dokumenty chápeme jako, „*odraz chápání sebe sama a reflexí vnějšího světa, souvisící s určitou autonomií jednotlivce*“ (LENDEROVÁ, URBÁNEK 2023, s. p.). Autor se zde snaží vyjádřit svůj vnitřní svět tzn. „*individuální stanoviska, psychologické stavy a názory konkrétního jedince*“ (MAREK 2006, s. 22). Českými badateli byly dokumenty označovány nejdříve jako tzv. písemná pozůstalost a později jako osobní fond. Ego-dokumenty daného autora otvírají pohled na danou situaci či svět adresátu, resp. čtenáři. Skrze ego – dokumenty lze tedy lépe pochopit charakteristiku daného období a prožívání dané osoby v dané době, což se může stát zdrojem poznání pro historické badatele. Tyto texty jsou osobní povahy, neměly být určeny k pozdějšímu zveřejnění, dnes se tak ale často děje. O ego-dokumentech se uvažuje jako o historických dokumentech, ale také jako o specifických literárních žánrech, které lze charakterizovat rovněž jako „*kategorie vzniklé historicky, jako zobecnění určitých společenských rysů literárních děl. Vznikají tedy ze spisovatelské praxe*“ (VÁLEK 1984, s. 62).¹

Období, ve kterém se začínají objevovat ego – dokumenty, které jsou psychologického pohledu na sebe sama, se začínají vytvářet na konci 18. století. Z tohoto období máme zachycená různá svědectví o psaní dopisů, především z vyšších společenských vrstev, méně z nižších sociálních vrstev (LENDEROVÁ, URBÁNEK 2023, s. p.). Zejména v průběhu 18. až 19. století mají různé typy ego-dokumentů funkci duševní hygieny konkrétního jedince, díky nim se danému autorovi mohlo ulevit od jeho psychické zátěže a mohl se se svými problémy v případě korespondence podělit i s ostatními jedinci.

Mezi ego – dokumenty řadíme různé typy autobiografií: memoáry, vzpomínky, osobní či cestovní deníky, diáře, rukopisné příležitostné zápisy. Kromě autobiografie do ego – dokumentů patří i korespondence. V dalších kapitolách se pokusím vymezit ty, které budou analyzovány v rámci této práce.

¹ V. Válek mluví konkrétně o memoárech a denících.

1.1 Paměti

Etymologický původ slova paměti neboli memoáry pochází z latinského slova memoria, v překladu paměť. Francouzské slovo *mémoire* znamená souhrnné označení pro paměti, vzpomínky, deníky a autobiografii (MOCNÁ, PETERKA 2004, s. 436). Paměti vyjadřují jakési vzpomínkové vyprávění daného autora nebo daných autorů. Autor se v nich snaží zaměřit na určité prostředí, osobnosti či události, u nichž byl přítomen. V odborné literatuře je často zdůrazňováno, že autorky píšící memoáry se věnují spíše každodennosti a autoři memoárů se zaměřují spíše na společenské dění. Týká se to zvláště děl z 19. století, kdy muži byli výrazněji společensky angažovanější než ženy. Pro ženy bylo úkolem především starat se o domácnost.

Tento druh literárního žánru zařazujeme do literatury faktu, někdy se jí také říká dokumentární literatura, jelikož poskytuje faktografická data, jako jsou místní a časové údaje, reálná osobní a místní jména, v pamětech se běžné uplatňují i přepisy korespondence, citace z literárních děl nebo dialogy. Tyto intertexty nám jakožto čtenářům umožňují více přiblížit konkrétní životní události zachycované autorem i atmosféru doby. Na rozdíl od korespondence či deníků bylo u pamětí předpokládáno, že budou jednou zveřejněny.

Pro paměti je typická Ich-forma neboli já-forma, v níž nám autor vykresluje sám sebe. Typický je pro ně subjektivní vypravěč, který se snaží vyprávět či popsat své vlastní utkvělé vzpomínky. V textech popisuje své okolí, dobu, ve které žil, časté je zaujímání objektivního stanoviska. (VÁLEK 1984, s. 11). Autobiografie je specifická v tom, že v nich autor na jednu stranu referuje ke skutečným událostem, současně ale čtenáři prezentuje svůj, často idealizovaný, obraz. Autenticitu přitom můžeme považovat za klíčovou strategii žánru (SOUKUPOVÁ 2021, s. p.). Paměti mohou, jako je tomu například u Jána Kollára, ve čtenáři rovněž vzbuzovat vyšší míru emocionality, autor v nich rozebírá své životní zážitky, ať už v pozitivním či negativním slova smyslu: „*Kollár evokuje životní zážitky, které pro něj osobně byly takřka neúnosné a přiváděly ho až k těžkým mravním prohřeškům (útěk z domova, myšlenky na sebevraždu). Děje se tak v kapitolách vypovídajících názvů: Rodičů vláda nad dětmi a její zlé užívání vůbec; Rok zoufalství mého života; K zoufalství blízký atd. Paměti se zde stávají „obžalobou“, „zpovědí“ i příběhem „bouře a vzdoru“.* (FAKTOROVÁ 2021, s. 93).

Autor či autorka si vybírá, které reálie podá ve své tvorbě a tím, vzniká určitý narační vzorec jednání, který jakoby nám podával svůj „*stylizovaný životní příběh*“. (MOCNÁ, PETERKA 2004, s. 437). Klára Soukupová se domnívá, že autobiografie je právě proto třeba interpretovat jakožto literární díla – jejich podoba je totiž ovlivňována tradicí žánru, soudobými vyprávěcími postupy i rétorikou (SOUKUPOVÁ 2021, s. p.).

Při tvorbě textu paměti autor vychází ze své paměti, soukromého deníkového záznamu, korespondence, fejetonů, esejí, rozhovorů, zápisků atd. Tvorbu paměti daného autora ovlivňuje i jeho popularita, jeho známá spisovatelská činnost či tvůrčí autorská činnost. To, že někdo má spisovatelské nadání, neznamena, že se jeho paměti stanou populární či velice čtené. V dnešní době, tedy ve 21. století, se stávají nejčtenějšími memoáry především ty texty, které pochází od populárně známých osobností, jako jsou například politici, herci, zpěváci, ale i od negativně známých osob například vrazi či komerčně známí jedinci. Paměti mohou čtenáře ovlivnit v jeho životním rozhodnutí či mohou sloužit jako varování nebo inspirace. Mohou nám jako čtenářům také připomenout důležité historické události, jako byly například první světová válka, druhá světová válka či první let do kosmu atd.

Pro paměti je typická ucelenost, která zahrnuje chronologickou návaznost a současně výběr z různých momentů autorova života. Tyto životní momenty se nemusí vždy vztahovat k danému autorovi. Autor daných pamětí může popisovat ve svých pamětech i život druhé osoby, s níž žil nebo ji dobře znal např. otec-syn, bratr-setra, manžel-manželka apod..

U pamětí rozeznáváme dvě časové perspektivy. Jedna časová perspektiva je z doby, kdy autor vychází z dobových záznamů a je zde určitý odstup od daných událostí. Druhá časová perspektiva vychází z doby, kdy autor tyto dokumenty po určitém čase reflektuje. Příkladem je, pokud autor píše dílo ve starším věku a reflektuje své dětství.

Pokud se budeme zabývat vztahem daných pamětí k realitě, budeme paměti dělit na autentické a fiktivní, které se svou formou přibližují beletrii. Dále lze rozlišit paměti podle daného pojetí na monografické, jež představují tvůrce jeho život a jeho dílo, tak například zde v práci zkoumaná Bohuslava Rajská. Druhým typem jsou paměti panoramatické, které se orientují na historické souvislosti. Posledním typem jsou paměti mozaikové, někdy se nazývají vzpomínky.

1.2 Korespondence

Korespondence na rozdíl od paměti bývá spontánnější, svědčí o autorovi, jeho době, ve které žil, o lidech, kteří ho obklopují. Korespondence vyjadřuje pocity, události, místo pobytu dané osoby i vztah k nějaké blízké osobě. Tuto osobu autor korespondence důvěrně zná, nebo jí potřebuje něco důležitého sdělit, případně se s ním podělit o příjemný či nepříjemný zážitek nebo životní situaci. Můžeme v ní i vyzorovat dobový styl psaní. O dopisu lze říci, že se nachází na pomezí monologu a dialogu. Autor chce se své korespondenci sdílet se svým

adresátem své důvěrné informace a současně ve většině případů očekává, že mu adresát na daný dopis odpoví.

Pro dopis platí, že je textem generujícím „*napětí mezi osobní výpovědí, uměleckou intencí a literární konvencí*.“ (KARFÍK 1993, s. 24). Promítají se do něj literární zkušenosti a tvůrčí schopnosti pisatele. Současně v něm můžeme rozeznat různé textové strategie, jejichž prostřednictvím se autor dopisu snaží upoutat čtenáře nebo ho motivovat k odpovědi, tj. navazuje s ním dialog.

Od 17. století je korespondence samozřejmostí v aristokratické a měšťanské společnosti. Na konci 18. století, a hlavně v průběhu 19. století se úroveň vzdělání dostává i do nižších sociálních vrstev společnosti, mimo jiné jsou založeny i pražské vzdělávací ústavy pro dívky, a tak psaní dopisů se stává nezbytnou samozřejmostí každodenního života v různých vrstvách společnosti.

Dopisy se obvykle píše z domova či z místa aktuálního pobytu a v pozitivním či negativním emocionálním rozpoložení daného člověka, autor se domáhá nalezení pochopení či útěchy u svého adresáta. Korespondence bývá často iluzivní, což znamená, že často nedokážeme odhadnout jednotlivé osoby, náznaky či narážky tedy danou „*korespondenční sítí*“ (LENDEROVÁ, URBÁNEK 2023, s. p.). Autor osobní korespondence nepočítá s tím, že by mohlo dojít k následnému uveřejnění jeho textu, jakož je tomu u většiny deníků. Korespondence byla především určena konkrétnímu adresátu (VÁLEK 1984, s. 84). Dalším problémem, který se u korespondence vyskytuje, je její lokalizace a datace, jelikož autor může psát z lokality, v níž se po obdržení adresátem poslaného textu, již nemusí nacházet.

Korespondence jsou svým textovým rozměrem poměrně krátké oproti deníkům nebo pamětem. Avšak jejich kompletní či ucelené vydání může být obsáhlejší, jelikož jejich tvorba je pravidelná, oproti jiným ego-dokumentům.

Dopisy se mohou dělit podle toho, jestli se jedná o primární komunikaci nebo o sekundární komunikaci. Pokud se jedná o primární komunikaci, je daný dopis určen určitému adresátovi a v komunikaci lze rozlišit dva subjekty „já“-„ty“. V případě sekundární komunikace mluvíme pouze, pokud se čtenář daného dopisu zajímá o autorův kulturní život, jeho osobnost, jeho díla atd.. Sám čtenář se nachází v tzv. pozici „třetího“. (LENDEROVÁ, URBÁNEK 2023, s. p.)

Korespondence se vyměňuje v rámci jedné komunity, ať už se jedná o rodinnou komunitu či okruh nejbližších přátel. V korespondenci, určené rodinnému kruhu, dochází k předávání informací o jiném místě či jiném čase, které se snaží pisatel popsat danému adresátovi. Současně má představovat intimní prostředek pro přenos emocí – radosti, smutku, vzteku autora

danému adresátovi. Dopisy určené pro blízké přátele se v 19. století obvykle předčítali v salonech a forma těchto dopisů, které byly určeny k veřejné četbě, byla obzvláště pečlivá a propracovaná (známým příkladem je dopis Boženy Němcové Dušanovi Lamblovi líčící pohřeb Karla Havlíčka Borovského).

1.3 Deníky

Deníkové záznamy se objevují již v historii. Počátky osobních deníků lze nalézt již u perských vladařů, kteří si zaznamenávali své každodenní zápisy v kronikách, nebo v zápisech k politickým autobiografiím starověkých římských elit. Jejich význam vzrostl s rozšířením gramotnosti a obecné vzdělanosti v období humanismu. V 16. a 17. století je ale deníkový záznam bez výraznějšího subjektivního rozměru, člověk se odvolával spíše na Boha. Deník v tehdejší době neměl tutéž funkci jako na konci 18. či v průběhu 19. století, jde pouze o stručné zápisky různých událostí.

V době humanismu se přesto již i v českých zemích objevují texty, které přecházely od „jednoduchého časového záznamu ke strukturovanému textu“. (LENDEROVÁ 2008, s. 17). Mezi první pisatele deníků patří Adam mladší z Valdštejna, který si vedl šestnáct diářů, které byly vydány v jednom celku pod názvem *Deník rudolfovského dvořana*. K rozmachu deníků zásadně přispělo období osvícenství. Psaní deníků reflektuje nový vztah k času, který kdy je rozdělen do přesných časových úseků a měřen, roste užívání kalendářů, hodin, podle nichž se řídí každodenní úkony. V 18. století se deníkové záznamy vyznačují strohostí a jasností, deník však již slouží i jako sebereflexe. Pisatelé deníků již vesměs nesnaží pouze o popis událostí, dějů ve společnosti, ale je zde i snaha zaznamenat své vlastní pocity, myšlenky, prožitky apod.. V tomto období se píše především cestovní deníky, memoáry apod.. Milena Lenderová ve své knize *A ptáš se knížko má...* uvádí, že v 19. století dochází k razantnímu rozvoji nového písemného projevu tzv. „psaní o sobě“ (LENDEROVÁ 2008, s. 17), deník se v tomto ohledu stává vhodným žánrem tohoto obratu k sobě, současně o deníku můžeme uvažovat jako o privilegovaném žánru romantismu (klíčovou postavou tvůrce deníků v českém prostředí stává K. H. Máchas s deníkem *Z cesty do Itálie*). V období 2. poloviny 19. století se do popředí dostává i tzv. fiktivní deník (např. J. Neruda a jeho *Figurky*).

Vznik ženského deníku či memoáru souvisí s obdobím osvícenství, podle M. Lenderové na konci 18. století mají za povinnost psát si deníkové záznamy všechny dívky od dvanáctého do čtrnáctého roku života, které pocházely ze vznešeného rodu a žily v evropských zemích. Již během 19. století se stávají ženské deníky běžnou literární tvorbou po celé Evropě. V českých

zemích jsou spíše vydávány editory mužské deníky než ženské deníky. Ženy se snažily reflektovat svůj vnitřní svět, aktuální dění ve vnějším světě. Snažily se vyjádřit ve svých názorech tematiku dívčího vzdělání, manželství, mateřství, ženských aktivit. Deníky měly být pro ženy určitým místem ke snění, bezpečí, uchování tajemství, ale i duševní hygienou. Ženy si takto, podle Lenderové vytvářely svůj „*vnitřní příběh*.“ (LENDEROVÁ 2008, s. 43)

Z textového hlediska deníky představují „*chronologicky řazené, zpravidla datované osobní záznamy, pořizované v krátkých intervalech a bez časového odstupu*.“ (MOCNÁ, PETERKA 2004, s. 98) Autoři deníků píší ze dne na den, pravidelně jednou do týdne, každý měsíc, ale mohou též psát deníky jen tehdy, když si myslí, že se událo něco, co pro ně samotné znamená něco podstatného. Deníky jsou psány jedním autorem, který nemusí mít potřebu následně zveřejnit jejich záznamy. Deníkové záznamy mohou být obsáhlejšího či kratšího úseku textu a měly by být datově řazené, podle záznamů dané události.

Deníky jsou obvykle řazené mezi dokumentární literární žánr, někdy taktéž do literatury faktu. M. Ajvaz naopak uvažuje o deníku jako o vrcholné formě literární imaginace: „*Deníková literatura nám umožňuje setkat se s myšlenkami ve stavu zrodu, dosud nevydělenými ze společné půdy bytí, umožňuje nám vidět, že myšlenky jsou také události, jsou zárodky obrazů, idejí a teorií: zkušenost se nám může zjevit jako celek spojený s jedinou pulzací smyslu*.“ (AJVAZ 1993, s. 32). O deníku často uvažujeme jako o literárním žánru, jenž vychází z bezprostřední výpovědi, autentického sebevyjadřování a věcné informativnosti. V deníku se projevují autorovy myšlenky, pocity, úkony, zkušenosti. Pro čtenáře konkrétního deníku nemusí být poskytnuté informace z daného období tedy faktické, jelikož autor mohl ve svém záznamu poskytnout jiný úhel pohledu než jiné historické prameny či deníkové záznamy. Je tedy nutné přistupovat k údajům poskytnutým z daného deníku s lehkou nadsázkou. Spisovatel se snaží především zachytit svůj vnitřní svět.

Podle Vlastimila Válka se deníky rozdělují na čtyři typy, a to na: deník pro veřejnost neboli stylizace, deník soukromý, deník pracovní neboli spisovatelský, zbeletrizovaný deník neboli lyrický deník. (VÁLEK 1984, s. 112) Všechny čtyři verze deníků nám poskytují pohled na tzv. autorovo „já“, díky nimž můžeme pochopit prožívání a citění daného autora v různých zpracovaných formách tohoto literárního žánru.

Deníky lze dále rozdělit podle komunikačních situací do tří skupin podle deníkového žánru: Prvním typem je primární neboli autochtonní deník, v tomto typu deník představuje intimní výpověď autora, která neměla primárně sloužit ke zveřejnění. Tento typ deníků je typický pro spisovatele, jejichž deníky vycházeli zejména posmrtně např. K. H. Mácha, F. Kafka. Dalším typem deníků je tzv. otevřený deník, u něhož lze opět pozorovat osobní výpověď

autora, ale na rozdíl od autochtonního deníku sloužil tento typ deníku k plánovanému zveřejnění. Tento typ deníku je typický především v publicistice, je pro něj typická reflexe aktuální společenské a politické situace dění např. J. W. Goethe – *Italské deníky*, F. M. Dostojevský – *Deník spisovatele*. Fiktivní deník je zaměřen na fiktivního spisovatele, u něhož ne vždy lze poznat, že jde o tvorbu spisovatelovy fikce. Tomuto typu deníku se někdy říká i deníková novela např. A. Lustig – *Nemilovaná*. (MOCNÁ, PETERKA 2004, s. 99)

2 Bohuslava Rajská: prameny a sekundární zdroje

2.1 Omezená pozornost: Bohuslava Rajská v odborné literatuře

Odborná literatura o Bohuslavě Rajské je torzovitá, příliš pozornosti jí věnováno nebylo. Zájem roste teprve v poslední době. Kusé zmínky o ní obsahují kontinuálně pouze předmluvy dobových edic korespondence jejích současníků, jako byl její manžel F. L. Čelakovský, její přítelkyně Božena Němcová a u dalších mužů, mezi něž patří J. V. Frič, K. S. Amerling a S. B. Hroboň.

První biografie, která vychází o Bohuslavě Rajské, je vydání jejích vlastních pamětí a dopisů, které jsou zahrnuty v edicích korespondence *Z let probuzení* vydané v roce 1872–1873, jedná se o sjednocení tří svazků, vyšly v ediční řadě Ženská bibliotéka v nakladatelství J. Otto v Praze. Autorkou předmluvy je Sofie Podlipská, současně i editorka svazku, která zde píše o historii emancipace české ženy v době národního obrození a vyzdvihuje zde právě roli Bohuslavy Rajské. Podlipská současně vyjadřuje i svůj názor na různá témata z dochovaných textů Bohuslavy Rajské jako například na politické téma a českou národní budoucnost „*Její listy podávají nám tutéž podobu důslednými rysy. Ujímalas se vřele otázek politických, rozuměla jim a pojímala je duchaplně, ačkoli patrno, že z nich mnoho řeči nenadělala. Budoucnost národní ležela jí na srdci a přispěti k jejímu zdaru buď přímou činností neb sebezapřením stalo se základním pravidlem jejího života. Dle toho chovala se s důsledností příkladnou*“. (RAJSKÁ 1872, s. 8) V závěru jejího proslovu se čtenář může dočíst, že Podlipská emancipaci Rajské vnímala jakožto poslání pro další ženskou generaci „*Neúnavná vychovatelka Antonie at' působí na mnohé pokolení ženské příkladem a naučením, at' pak vzejde její snaha znova z mladých řader našich českých dívek*“. (RAJSKÁ 1872, s. 10).

Ve 20. století se jejímu životu a dílu pozornost příliš nevěnuje. Pouze pokračuje prezentace její biografie v edicích korespondence. Například té, která zachycuje její dopisy se Samoslavem Hroboněm. Je to sbírka dopisů *Z naší romantiky: listy Samoslava B. Hrobona a Bohuslavy Rajskéj* (1925). Dopisy vydala slovenská autorka Flora Kleinschnitzová. Roku 1940

vydává Anna Gašparíková–Horáková knihu *Bohuslava Rajská*, v níž se věnuje životu Bohuslavy Rajské. V roce 1984, vychází cizojazyčná biografie *Božena Němcová, Bohuslava Rajská og den tjekkiske patriotiske femininsme* od Karen Gammelgaard, a to v dánštině. V této publikaci, je prezentována Bohuslava Rajská společně s Boženou Němcovou.

Ve 21. století zaujal život a dílo Bohuslavy Rajské německou badatelku Inge Raab, která vydala v roce 2007 knihu *Antonie Reis – Bohuslava Rajska-Celakovska (1817-1852): ein Frauenleben zur Zeit der tschechischen nationalen Wiedergeburt*. Roku 2017 pak vychází publikace od autorky Dáši Francíkové *Women as essential citizens in the Czech national movement : the making of the modern Czech community*, kde se pojednává rovněž o Bohuslavě Rajské. Tato kniha je pojatá jako monografie zaměřující se na roli ženy v českých vlasteneckých kruzích od dvacátých až do konce padesátých let 19. století, zkoumá komplex společenských, fyzických, psychologických, fyziologických a morálních požadavků kladených právě na tyto ženy, věnuje se projevům ženského přátelství a popisuje nastavení hranic mezi soukromou a veřejnou sférou ženského života, tehdejší dobový ideál ženství i očekávání spjaté se zajišťováním reprodukce moderní české komunity.

Samotnému životu této spisovatelky se nevěnují pouze knihy, ale i popularizační články, kupříkladu v týdeníku *My 46* z roku 1946 vychází článek k životu B. Rajské a F. L. Čelakovského. O životě Bohuslavy Rajské, ale i dalších autorů se můžeme dočíst v knize od Vladimíra Kovaříka *Slavní a zapomenutí: Čtení o životě a díle našich spisovatelů* publikované v roce 1983, tato kniha je zaměřena na životopisné studie spisovatelů devatenáctého a dvacátého století. V *Plzeňském deníku* (roč. 4, z roku 1995) vychází stať od Jindřicha Háška *Nejkrásnější ze tří rožmitálských sester: Antonie Reissová – Čelakovská aneb Jak zchřadlo rajské poupě v rukou stárnoucího básníka* věnovaná manželce F. L. Čelakovského B. Rajské. V *Rudopisné revue* se nachází článek *O Tonince z holandského rodu* z roku 1999 od autora Miroslava Trnky, který vyšel k 200. výročí narození F. L. Čelakovského. Kniha z roku 2001 od Jany Moravcové a Bohumila Neumanna *Lásky, svatby a zálety slavných*, jež představuje soubor třiceti příběhů slavných osobností i Bohuslavy Rajské. Monografie od Lubomíra Sršeně *Nevšední příběhy portrétů* z roku 2011 přibližuje pět portrétních obrazů ze sbírky Národního muzea zobrazujících významné osobnosti devatenáctého století, mezi něž patří vyobrazení Antonína Jaroslava Puchmajera, Josefa Vojtěcha Sedláčka, Václava Hanku, Boženu Němcovou jako Barunku Panklovou a Bohuslavu Rajskou. V knize z roku 2019 *Vlastním hlasem = In her own voice*, což je katalog z výstavy, která byla uspořádána u příležitosti stoletého výročí udělení volebního práva československým ženám. Tento katalog představuje spisovatelky, umělkyně,

vědkyně, sportovkyně, političky a další ženy zastávající dříve pouze "mužská" povolání, mezi nimiž je i zmíněna právě spisovatelka Bohuslava Rajská.

Studiu rukopisů a prezentaci pamětí, dopisů a zápisků Bohuslavy Rajské se věnovali různí autoři. Prvním souborem literárněhistorických studií od Zdenky Sojkové *Slovenské jaro* z roku 2003 obsahuje, zápisky různých spisovatelů i zápisky Bohuslavy Rajské. V knize z roku 2007 *Cesty na Parnas: Kam se v Praze chodilo za múzami*, která představuje katalog ke stejnojmenné výstavě (v letohrádku Hvězda) o pražských literárních salonech a kavárnách, která obsahuje i úryvky ze vzpomínkových textů, ukázky básní, fotografie budov, interiérů a mj. uvedených osobností (i B. Rajské). Kniha z roku 2011 od spisovatelky Marty Bittnerové, která nese název *Spisovatelky a Erós: utajené životy velkých českých žen*, jež představuje soubor popularizačních článků věnujících se citovému životu uvedených spisovatelek, a právě i zmiňované Bohuslavě Rajské. V knize *Cestami Mnemosyné: paměť a identita v moderních českých dějinách* z roku 2021 se v kapitole *Prostory vzpomínání v memoárech české měšťanské inteligence druhé poloviny 19. století* se autorka Barbora Kubátová zaměřuje na pojem místní identita, následně zkoumá, jakým způsobem se proměňoval vztah pamětníků k domovu a jakou roli v tom hrají vnitřní, rodinné i vnější, společenské poměry. Roli zde mají i paměti Bohuslavy Rajské.

Vzniklo rovněž několik publikací, které se vážou k Rajské a fenoménu ženské emancipace. V literárním časopise *Tvar* (roč. 9, z roku 1998) najdeme studii od Vladimíra Macury *Příběh encyklopedie dam*, která se věnuje úsilí českých obrozenců o českou encyklopedii, zejména o nalezeném torzu encyklopedie pro ženy z let 1841-1843, autorský kolektiv tvořil ženský kroužek soustředěný kolem Bohuslavy Rajské. Kniha vytvořená vědci z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a UK v Praze v roce 2003 s názvem *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867-1918 = Position of National Languages in Education, Educational System and Science of the Habsburg Monarchy, 1867-1918 : Sborník z konference (Praha, 18.-19. listopadu 2002) = Conference Proceedings (Prague, November 18-19, 2002)*, obsahuje kapitolu *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století* Marie Bahenské zabývající se možnostmi dívčího vzdělávání a uplatnění v první polovině 19. století, tedy i rolí Rajské v těchto aktivitách. Rajské se dotkla i jiná studie Rajské *Ženy ve veřejném životě ve druhé polovině 19. století: Spolek svaté Ludmily a činnost Marie Riegrové – Palacké*, podstatněji se zde ale Bahenská věnuje Spolku svaté Ludmily a činnosti Marie Riegrové- Palacké. Další dílo věnující se feministickému hnutí v 19. století se nazývá *Ženy na stráž! české feministické myšlení 19. a 20. století* od autorek Marie Bahenské, Libuše Heczkové a Dany Musilové z roku 2010, tato kniha

představuje komentovanou edici ukázek textů, které reflektují základní paradigmatata ženského hnutí v českých zemích, tj. zejména mateřství, vzdělávání a zaměstnání. Bohuslava Rajská je zde zmíněna jako zakladatelka ženského hnutí a jako realizátorka projektu výuky žen v Amerlingově Budči. V *Týdeníku Rozhlas* (roč. 25, z roku 2015), je uveřejněna stať Josefa Veselého s názvem *Aby z žen člověkové byli*. Tato stať je věnována vzdělávacímu ústavu pro ženy a činnosti K. Amerlinga a B. Rajské.

V knize od Evy Hoffmannové z roku 2003, jež se věnuje učitelí Bohuslavy Rajské Karlovi Slavojovi Amerlingovi, *Karel Slavoj Amerling*, jež představuje monografie s kapitolami: Vzestup, V srdci českého průmyslu, Budeč, Bohuslava Rajská, Česká hlavní škola, Společnost fysiokratická, Člověk, Veliká pohádka, Počátky české hudební vědy, Ústav idiotů, Amerlingova diasofie, Křesťanský Bůh, Osobnost, v nichž je právě jedna ze zde zmíněných kapitol věnována právě Bohuslavě Rajské.

Bohuslava Rajská bývá zmiňována i v publikacích, které jsou věnovány jejímu nejbližšímu okolí, ať už její rodiny či jejích přátel. V časopisu *Český lid* (roč. 38, z roku 1951) se nachází studie od Jaroslava Kramaříka *Práce Boženy Němcové o Chodsku a její význam v dějinách našeho národopisu*, zaměřená na aktivity a život B. Němcové a jejího manžela J. Němce. O svém životě Němcová důvěrně psala ve svých korespondencích Rajské. V *Nových knihách* (roč. 37, z roku 1997) vychází recenze od Milana Jungmanna *Zklamavší a Zklamaná*, zaměřená na román vycházející ze života F. L. Čelakovského, do jehož života neodmyslitelně patří i Bohuslava Rajská. V časopise *Česká literatura* (roč. 46, z roku 1998) se nachází studie od Vladimíra Macury *Božena Němcová jako encyklopedistka*, tato studie vychází z nedokončeného rukopisu „ženské encyklopedie“, která byla připravena v Amerlingově Budči jejími členkami, mezi něž patřila již zmiňovaná Bohuslava Rajská. Bohuslava Rajská je zmiňována i v knihách, které se soustředí na život i dílo jejího manžela Františka Ladislava Čelakovského. Mezi tyto knihy patří *Růže stolistá: F. L. Čelakovský 1799-1999: sborník příspěvků*, tato kniha vytvořená v roce 1999 autory Marcelou Husovou, Ivanou Říhovou a Zbyňkem Sedláčkem je sborníkem stejnojmenné konference, která se konala v Muzeu středního Pootaví ve Strakoncích roku 2000.

Bohuslava Rajská se nachází také v dílech věnovaných její největší životní přítelkyni Boženě Němcové, jakož je studie *Božena Němcová a sestry Rottovy (ve světle nových pramenů a souvislostí)*, jež vyšla v *České literatuře* (roč. 53, z roku 2005). Tato studie od Jaroslavy Janáčkové se snaží zmapovat podle „nových pramenů a souvislostí“ vztahy mezi B. Němcovou a rodinou Rottových. V referátu *Konferencia o životě, diele a dobe Boženy Němcovej*

publikovaném ve *Slovenské literatuře* (roč. 52, z roku 2005) Irenou Malec Bilinskou, věnující se konferenci o životě Boženy Němcové, můžeme najít i zmínky o Bohuslavě Rajské.

Rajská je zmiňována také v historickém časopise *Dějiny a současnost* (roč. 44, z roku 2022), kde najdeme článek od Radima Kopáče *Byla s to přítelkyně své oklamat...": dvojí výročí Marie Čadské*, věnovaný životu spisovatelky Marie Čadské, která spolu s Bohuslavou Rajskou usilovala o založení dívčí školy v Praze a posléze na ní také působila.

O spisovatelce Bohuslavě Rajské se můžeme dočíst i v regionálním tisku. V časopise (únor 1995) *Čtení pro lidi z Čestic, Doubravice, Kobyvky, Konopice, Krušlova, Nahořan, Němčic, Nuzína, Prkošina, Počátek, Radešova, Strádky, Vacovic a Záhorčic* je článek o Bohuslavě Rajské *Zaslouží si vzpomínku Toninka*. V *Rudopisném revue* z roku 1999 se nachází článek od Miloslava Trnky *O Tonince z holandského rodu*, který vyšel 200. výročí narození F. L. Čelakovského. Rovněž v *Rudopisném revue* se nachází článek *Jihočeskou stopou za romantickými portréty první poloviny 19. století* od Lubomíra Sršeně z roku 2005. Zmínka o Bohuslavě Rajské se nachází i v *Plzeňském deníku*, v němž vychází stať od Jindřicha Háška *Nejkrásnější ze tří rožmitálských sester: Antonie Reissová – Čelakovská aneb Jak zchřadlo rajské poupě v rukou stárnoucího básníka* (roč. 4, z roku 1995) věnovaná manželce F. L. Čelakovského B. Rajské.

Bohuslava Rajská zemřela 2. května 1852 v Praze a je pochována spolu se svým manželem na Olšanských hřbitovech v Praze. Náhrobkům slavných osobností tedy i Bohuslavy Rajské se věnuje Miloš Szabo v knize z roku 2011 *Pražské hřbitovy*, konkrétně v dílu *Olšanské hřbitovy III*.

2.2 Pozůstalost Antonie Čelakovské/ Bohuslavy Rajské ve fondech LA PNP

Pozůstalost Bohuslavy Rajské taktéž Antonie Čelakovské se nachází v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze. Její pozůstalé texty jsou obsaženy ve Fondu jejího manžela Františka Ladislava Čelakovského, jelikož Rajská nemá svůj samostatný archivní fond.

Obsahem těchto textů je autorčino zachycení vlastních životních situací od narození až po poslední rok života. Tato pozůstalost se nachází ve Fondu F. L. Čelakovského pod korespondencí tykající se rodiny Františka Ladislava Čelakovského, konkrétně jeho *druhé manželky Antonie Rajské – Čelakovské*. Pozůstalost se nachází pod pořadovým číslem 212- 247. Najdeme zde výčet různých dopisů s různými adresáty od přijatých dopisů: *Amerling Karel Slavoj Rajská - Čelakovská Antonie; Břetislavští Slované Rajská - Čelakovská Antonie; Čejka*

Josef Rajská - Čelakovská Antonie; Čelakovská Ludmila Rajská - Čelakovská Antonie; Franta - Šumavský Josef Rajská - Čelakovská Antonie; Frič Antonín Rajská - Čelakovská Antonie; Frič Josef Rajská - Čelakovská Antonie; Fričová Johanna Rajská - Čelakovská Antonie; Hroboň Samoslav Bohdan Rajská - Čelakovská Antonie; Lehocká Johanna Rajská - Čelakovská Antonie; Marek Antonín (pamětní zápis) Rajská - Čelakovská Antonie; Němcová Božena Rajská - Čelakovská Antonie; nezjištěný Rajská - Čelakovská Antonie; nezjištěný Polák (dedikace) Rajská - Čelakovská Antonie; Staněk Václav Rajská - Čelakovská Antonie; Staňková Božena Rajská - Čelakovská Antonie; Staňková Karolina Rajská - Čelakovská Antonie; Štúr Ludevít Rajská - Čelakovská Antonie; Vidimská Marie (Bohdana) Rajská - Čelakovská Antonie; Vinařický Karel Rajská - Čelakovská Antonie k odeslaným dopisům jakož jsou: Rajská - Čelakovská Antonie Amerling Karel Slavoj; Rajská - Čelakovská Antonie Čelakovská Ludmila; Rajská - Čelakovská Antonie Frič Josef; Rajská - Čelakovská Antonie Fričová Johanna; Rajská - Čelakovská Antonie Hroboň Samoslav Bohdan (opisy rukou J. V. Friče); Rajská - Čelakovská Antonie Marek Antonín; Rajská - Čelakovská Antonie Němcová Božena; Rajská - Čelakovská Antonie nezjištění; Rajská - Čelakovská Antonie Přibík Jan Pravoslav; Rajská - Čelakovská Antonie Srezněvskij Ismail Ivanovič (zápis do památníku); Rajská - Čelakovská Antonie Staněk Václav; Rajská - Čelakovská Antonie Staňková Božena; Rajská - Čelakovská Antonie Staňková Karolina.

Dalším obsahem Fondu F. L. Čelakovského zaměřující se na pozůstalost Antonie Čelakovské se nazývá *členové rodiny*, kde se nachází část paměti věnovaných Rajské/Čelakovské Antonii druhé manželce F. L. Čelakovského a najdeme je ve fondu pod pořadovým číslem 419–430. Mezi tyto obsahy patří: *blahopřání matce z dětských let, rkp; Krátký přehled celého života až k seznámení s Hroboněm. Deníkové zápisy s pozdějšími poznámkami, rkp; Má první cesta! Zápis z cesty do Vídně a Bratislavy (1841), rkp; "Dnes sedmého května 1842...". Deníková poznámka o F. L. Čelakovském; "Hned po zkoušce...". Kratičké poznámky ke koncepci Budče, rkp; listy z památníku (jedním z pisatelů je Ludovít Miloslav Hroboň, starší bratr Samoslava Bohdana Hroboně), rkp.; opisy not Václava Jana Tomáška z roku 1835, rkp.; rodinná blahopřání (od dětí), rkp; Stručný přehled mluvnice české. Přehled, rkp; "Vás co syna...". Lístek do památníku Jana Pravoslava Přibíka, rkp; zápisy přednášek a úloh z Amerlingovy Budče, rkp..*

Můžeme zde najít i dochované texty, jež jsou spojovány se životem Antonie Čelakovské, mezi tyto texty patří: *úmrtní oznámení Antonie Rajské z 3. 5. 1852; účty za pohřeb Antonie Rajské z 3. a 6. května 1852; kvitance Václava Nyklese pro F. L. Čelakovského týkající se výdajů spojených s pohřbem Antonie Rajské z 8. 5. 1852; žádost Antonie Rajské o povolení*

soukromého učitelského a vychovatelského ústavu pro dívky adresovaná Zemskému guberniu v Praze z 16. 2. 1844; přípisy pražského magistrátu z let 1844 a 1847 týkající se Antonie Rajské, přípis Okresního soudu v Praze z 8. 6. 1849 týkající se Antonie Rajské; vysvědčení Bohuslava Čelakovského z první třídy vyšší reálné školy v Praze z roku 1862; žádost o ponechání osvobození od placení školného pro Bohuslava Čelakovského, zaslaná pražskému místodržitelství 8. 4. 1867; poděkování rodiny Čelakovských za účast při pohřbu Bohuslava Čelakovského, výstřižek z Národních listů z roku 1887; František Ladislav Čelakovský Rajská - Čelakovská Antonie (v dopise z 11. 10. 1844 přípis Ludmily Čelakovské).

Kromě textů se v Památníku národního písemnictví nachází i *tištěná podobizna Antonie Rajské – Čelakovské*, kterou najdeme v obsahu Fondu F. L. Čelakovského nazvaném *drobné anonymní tisky k výročím a ohlasům díla*, pod pořadovým číslem 533. Další její podobizny nalezneme v obsahu Fondu F. L. Čelakovského pod názvem *ostatní*, konkrétně pod pořadovým číslem 490 jenž se nazývá *Růže stolistá - F. L. Čelakovský 1799-1999 sborník z mezinárodní konference ve Strakonících poslední korektura*.

Část pozůstalosti Bohuslavy Rajské, především korespondence a paměti, vyšla v knižní podobě.

2.3 Dostupné edice, publikované texty Bohuslavy Rajské

Bohuslava Rajská za svého života žádnou knihu nenapsala. Teprve po její smrti dochází k vydání tří knih nesoucí název *Z let probuzení*, v nichž nalezneme její dopisy adresované různým osobnostem dobové kultury, a její paměti. Mezi adresáty dopisů je její muž František Ladislav Čelakovský, dále Karel Slavoj Amerling, Samoslav Bohdan Hroboň či její největší životní přítelkyně Božena Němcová. V těchto knihách Rajská ukazuje obraz tehdejší společnosti a rodinného života. První kniha nesoucí název *Z let probuzení. Kniha první, Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské z let 1839-1844*, se zaměřuje na období mládí Rajské, na její vzdělání, a především na její první lásky. V této knize také reflektuje úmrtí své matky. Druhá kniha *Z let probuzení. Kniha druhá, Listy Fr. Lad. Čelakovského a Bohuslavy Rajské 1844-1845*, se věnuje období, ve kterém si autorka dopisuje se svým budoucím manželem Františkem Ladislavem Čelakovským. Třetí kniha *Z let probuzení. Kniha třetí, Vzájemné dopisy Antonie Čelakovské (Bohuslavy Rajské) a Boženy Němcové 1844-1849*, je věnována dopisům autorky a její přítelkyně Boženy Němcové. V této knize autorka popisuje své rozhodnutí ke sňatku s F. L. Čelakovským a později vykresluje soužití s Čelakovským a život v tehdejší společnosti. Editorem všech tří výtisků je nakladatelství J. Otto v Praze, z nichž první dva díly byly vydány v roce 1872, třetí díl byl vydán v roce 1873.

Texty ve výši uvedené edici nejsou plně totožné s originálními texty, jež se nacházejí v Památníku národního písemnictví v Praze. V knižní podobě jsou některé texty zejména autorčiny deníkové zápisky oproti originálům zestručněny, v některých částech došlo i k úpravě různých archaismů např. upamatování vs. upomínky, či větné struktury. Význam obou textů je však zachován. V knize je uspořádání textů přehlednější i čitelnější, přestože některé dochované listy nacházející se v LA PNP jsou po rekonstrukci, jejich čitelnost a přehlednost je mnohem komplikovanější než v knize. Rajská ve svých deníkových zápiscích nepopisuje veškeré souvislosti z dané doby, jak je uvedeno v knize, nýbrž útržkově popisuje události, které ji utkvěly nějakým způsobem v paměti např. přistěhování do Prahy, nemoc jejího otce a jiné události, neboť pro její život byly zásadní.

3 Analýza korespondence a paměti B. Rajské: motivy, stylizace, způsoby komunikace

3.1 (Sebe)prezentace Bohuslavy Rajské

Bohuslava Rajská napsala ve svém životě mnoho dopisů, a je i autorkou paměti pokrývajících momenty, které pro ni jakožto ženu žijící v 19. století byly důležité, utvářely její život, na druhé straně se týkají i každodenního provozu měšťanské domácnosti kolem první poloviny 19. století. V této kapitole se zaměřuji na autorčino prožívání, co je pro ni osobně důležité a jak chce být vnímána. Východiskem budou především její paměti.

V úvodu paměti Antonie Reisssová, celým jménem Antonie Anna Marie Karolína Reisssová, píše zkraje ve svých pamětech o svém rodinném původu a popisuje příchod své rodiny do Čech: „*Rodiče moji, matka i otec, pocházeli z Němec z krajiny Porýnské a přišli divným osudem vedeni r. 1813 po bitvě u Lipska sem do Čech. Můj otec byl nanejvýš spravedlivý a rozšafný muž i byl ustanoven onoho roku od arcibiskupa Pražského knížete Salma za hutního mistra na statcích arcibiskupských v Rožmitále. Brzo však zemřel kníže, co lidumil všeobecně ctěn, a jeho nástupcem stal se kníže Chlumčanský, kterýž si otce velmi vážil a v přátelském k němu poměru stál. Okolnost ta při mnohých lidech závist k otci probudila i snažili se všemožně jej očerňovati. Nad tím velice se soužil a rozhodnuv se do vlasti zpět se navrátiti, vydal se skutečně také na cestu, kdež však válka veškeré jeho záměry zmařila. V tu dobu zvítězil Napoleon nad vojskem pruským a tím ztrativ, otec všechnu naději se ve vlasti své udržeti navrátil se po roce opět do Čech“.* (RAJSKÁ 1872, s. 12). Autorka své paměti začíná zcela očekávaným způsobem, se svým čtenářským publikem se nejprve podělí o informace o jejím rodinném původu. Zmiňuje i příčiny příchodu rodiny do Čech v souvislosti s konkrétní dobovou situací, válka u Lipska a zmínka o Napoleonovy zde pro čtenáře fungují jako významné orientační údaje z hlediska času i prostoru. Tyto informace mohou být značně zkreslené, neboť autorka tehdy ještě nebyla na světě a tyto informace měla poskytnuté od jiného zdroje, potvrzují však autentickou důvěryhodnost zápisu.

Následně autorka píše o svém narození. Uvádí rok 1817, místo pak v železných hutích v Rožmitále, patrně se jednalo o Rožmitál pod Třemšínem. Zdůrazňuje přitom, že byla nejmladší ze šesti dětí, z nichž tři chlapci zemřeli, jak uvádí Rajská „*již tou samou nemocí*“.² Autorka však neuvádí jakou nemocí. Zdá se, jako by nad spořádanou a váženou rodinou (tuto její charakteristiku stvrzuje autorita „*kníže - lidumil Chlumčanský, kterýž si otce velmi vážil a v přátelském k němu poměru stál*“) viselo jakési prokletí. Od počátku je životní cesta autorky provázena utrpením. To ostatně dokládá i samo její komplikované narození. Autorka se

² LA PNP, Fond F.L. Čelakovského, deníkové zápisky Bohuslavy Rajské; poř. č. 421.

poděluje se svými čtenáři o to, že se jako novorozeně dvakrát narodila. Po příchodu na svět „malá Toninka“, jak ji údajně nazývali její rodiče, přestala dýchat. Celou emočně vypjatou situaci se snaží popsat v následujícím úryvku: „*Studenou odnesla mne plačící matka do chladné komory a loučíc se s dítětem svým klesla do náruči z práce přicházejícího otce. Mezi tím vkradla se věrná služka do komůrky, slzíc objímala studené tilko a celujíc je, volala: Toninko, má Toninko, procitni; obživni opět, neopouštěj nás, vždyť tě tak rádi máme! – a zahřívá ručinky, celuje tvářičky, ústa, oči – a ejhle – tyto se otevrou a jak dva jasné černé granáty zajiskří.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 13). Scéna je dramatická, čtenáře vede k tomu, aby se citově napojil na osud hlavní vypravěčky, následoval ji v dalším vyprávění. Rajská umí čtenáře emočně angažovat jazykově i obrazně: plačící matka, věrná služka celující v slzách tělíčko dítěte, používání deminutiv (ručinky, tilko, tvářičky, a zejména důvěrné domácí oslovení Toninko). Autorka posledním jmenovaným slovním tvarem nastoluje intimní atmosféru, vytváří situaci jakéhosi „průhledu“ do mikrosvěta „vlastní rodiny“. Radost je bohužel záhy destruována. Podle Rajské, nevydržela dlouho, jelikož jak Rajská uvádí její otec pan Reiss onemocněl vážnou chorobou „*Jaká radost to pro blažené rodiče! – bohužel nastalá nemoc otcova zkalila čistou radost takovou.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 13). Antonín Reiss nadto v jejích pěti letech umírá.

Malá pětiletá Antonie se tak poprvé setkává se smrtí, a to v raném věku a u nejbližšího člověka – svého otce. V pamětech opět detailně popisuje danou situaci, poslední okamžiky otce a emočně vypjatou chvíli, kdy ještě zažila svého otce živého: „*Ját' nevěděla posud, co to smrt, i netušila jsem, že to bylo poslední políbení jeho, a když všichni kolem mne tiše plakali a matka moje truchlící semo tamo se potácěla – tu plakala jsem s sebou.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 13) Spolu s matkou se po otcově smrti podílí na provozu železářství. Vztah matky a dcery se podle autorky ještě více prohloubil, neboť její matka se stala poslední nejbližší duší v jejím životě a byla osobou, na kterou se upnula až do její smrti. „*Matka naše, kteráž dříve přílišně zaneprázdněna byvši nemocí otcovou, o nás starati se nemohla, vzala nás sebou do pokoje vedle krámu a pod její dohlídkou pracovaly jsme celý den. Ona nám byla od té chvíle v plném slova smyslu matkou i otcem a já přilnula k ní láskou nadpozemskou, jsouc s ní duševně spojena co nejúžeji.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 13)

Další etapou v životě Bohuslavy Rajské, kterou popisuje ve svých pamětech je její vzdělání. V textech se soustředí zvláště na ty osobnosti, které jí na její cestě za vzděláním pomáhali, udávali jí směr. Prvním učitelem děvčat Reissovyých byl Josef Václav Frič, podle paměti Bohuslavy Rajské, začal vyučovat dívky Reissovy ještě před smrtí Antonína Reisse, avšak v pamětech J. V. Friče se můžeme dočíst, že děvčata Reissovi začal vyučovat až rok po smrti pana Reisse, tedy od roku 1823. (FRIČ 1885, s. 35) Starší dcery Reissovy učil českému

jazyku a literatuře, nejmladší Toninku čtení a psaní.³ Samotná Antonie na jeho příchod k nim domů vzpomíná takto: „*přišel k nám Frič za domácího učitele, on mně dal první základ v psaní a čtení, kteréž po nějakém čase v pravou vášeň u mne vzrostlo. Jemu také děkuju, že vychování moje doposud německé, českého na se přibralo rázu.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 14). Autorka zde vyzdvihuje motiv, který zásadně určuje její další roli v dospělosti, a především její aspirace: již jako dítě toužila po tom být v dotyku s literaturou, četba je cestou k její vzdělanosti i vlastnímu rozvoji, zároveň je zde zdůrazněn i příklon k českému národnímu programu.

Znalost čtení v ní vzbudila zájem o četbu knih, která byla v tehdejší době u dívek považována za marnění času, a nebyla tedy příznačně podporována ani její matkou, byť ta podle svědectví Rajske také ráda příležitostně četla. Současně se můžeme o autorce dozvědět v následujícím úryvku, že se jednalo o velice inteligentní dívku, která se více zajímala o četbu než o hračky již v útlém věku: „*Hračky čím dále tím méně mne bavily, a jen krátký čas jsem jim obětovala spěchajíc opět ku knize. Čas jednou ztracen, již se nevrátí. Přílišným však čtením zmáhala se ve mně citlivost vždy více a nastala u mne jakási rozdrážděnost čiv, tak že matka mi všechny knihy vzala a zapověděla mi všeliké čtení vyhrožujíc, že sama sobě toho potěšení odepře a knihy sobě vypůjčovati přestane. To arci spomohlo na nějaký čas, ač mne to velikého přemáhání a mnohých slzí stálo.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 14). Je pozoruhodné, že Rajska zde na jedné straně považuje čtení za formativní a pro sebe prospěšnou záležitost, na straně druhé přejímá dobový stereotyp (srov. BOLLMANN 2008). Čtení je něčím, co dráždí nervy a přivádí k hříšným emocím, a tím je i odvádí od jejich povinnosti v domě a rodině. Rajska uvádí, že se ve své četbě zaměřovala spíše na obsah díla a nesoustředila se na gramatiku, styl či skladbu textu, čímž jí to v jejím vzdělání nepřineslo žádný užitek. Naopak se vžívala do životů postav románů a knihy jí tedy moc nepomohly ve vzdělání, a proto se rozhodla její matka četbu své dceři na čas zamezit. „*Prospěch arci z takového čtení byl, jak se samo rozumí, nevelký a přála bych si, abych mohla každou vychovatelku a každé mladé děvče před tímto zbytečným mařením tak drahého času varovati. Jak o mnoho víc byla bych získala, kdybych byla rozumně a po návodu někoho zkušeného čtla. Čas jednou ztracen, již se nevrátí. Přílišným však čtením zmáhala se ve mně citlivost vždy více a nastala u mne jakási rozdrážděnost čiv, tak že matka mi všechny knihy vzala a zapověděla mi všeliké čtení vyhrožujíc, že sama sobě toho potěšení odepře a knihy sobě vypůjčovati přestane. To arci spomohlo na nějaký čas, ač mne to velikého přemáhání a mnohých slzí stálo.*“ (RAJSKÁ, 1872, s. 14).

³ „Frič přišel do domu co učitel ještě rok před úmrtím drahého otce“, LA PNP, Fond F. L. Čelakovského, deníkové zápisky Bohuslavy Rajske; poř. č. 421.

Později dívky, na přimluvu J. F. Friče, ještě vyučoval tehdejší student medicíny Václav Staněk, který se následně stal pro Antonii velkým životním přítelem, ale o pojednám v kapitole věnované právě Václavu Staňkovi. Reissová nicméně tvrdí ve svých deníkových zápiscích, že díky oběma těmto domácím učitelům – Fričovi a Staňkovi, jejím pozdějším švagrům, se všechna tři děvčata začala více zajímat o češství a vlastenectví. Obzvláště Staněk v ní prý budoval postavení veřejné ženy, které v tehdejší době bylo považováno za něco, co se vymykalo tehdejšímu postavení ženy ve společnosti.

Rajská sama sebe prezentuje jakožto dívenku pocházející z měšťanské rodiny, kterážto neměla již od útlého věku na růžích ustláno. Nejprve popisuje ve svých pamětech původ jejího rodu, následně se snaží svému čtenářskému publiku vylíčit dramatickou scénu jejího druhého příchodu na svět, ale i jiné dramatické okamžiky v životě. Rajská tedy nezaznamenává ve svých záznamech události ze dne na den, ale spíše se nám snažila vylíčit různé životní eskapády, které se jí udály v již tak raném věku a které ji zásadně formovaly. Lze říci, že její paměti odůvodňují angažovanost ve společenském a kulturním životě obrozenské Prahy.

3.2 Adresáti dopisů Bohuslavy Rajské: motivy vzájemné komunikace

3.2.1 Sít' vzdělatelů: muži kolem Rajské

Adresáty dopisů Bohuslavy Rajské byli především muži. Patřili mezi ně Václav Staněk, Karel Slavoj Amerling, Samoslav Bohdan Hroboň či její pozdější manžel František Ladislav Čelakovský, ale i dobově známá spisovatelka Božena Němcová. Tyto dopisovatele spojovala obrozenecká iniciativnost a láska ke vzdělání, kterou přenášeli i do ženského kolektivu kolem sebe. Václav Staněk, Karel Slavoj Amerling, Samoslav Bohdan Hroboň a její pozdější manžel František Ladislav Čelakovský představovali intelektuální elity společnosti první poloviny 19. století.

Prvním mužem v blízkosti Bohuslavy Rajské byl Václav Staněk, s ním si sice nedopisovala, vzpomíná však na něj ve svých pamětech. Pro Rajskou znamenal Václav Staněk první velkou lásku, avšak pouze z její strany. Zároveň ho považovala za svůj vzor v učitelském povolání.

Tehdejší student medicíny Václav Staněk začal na přimluvu J. F. Friče vyučovat v rodině Fričových dívky. Antonie se do učitele zamilovala. Nejednalo se tedy jen o vztah mezi učitelem a žačkou, alespoň ne ze strany Reissové, nýbrž o vztah dvou přátel založený na vzájemné důvěře, a nakonec i platonické lásce. Antonie Reissová na první setkání se Staňkem vzpomínala takto: *„První pohled a první okamžení táhlo mne magicky k němu, ani jsem o tom nevěděla. Jemu se též ty velké důvěrné černé oči malé Toninky líbily, a důvěra její vyvolávala důvěru jeho.*

*On mne povídky povídal národní a někdy vymyšlené. Tímto mě tak poutal, že jsem se příchodu jeho nikdy ani dočkat nemohla.*⁴ Zároveň Staněk pro ni nebyl pouze blízkým přítelem, ale i autoritou, ke které vzhlížela. *„Při tom všem pochvala jeho byla mi největší odměnou.“* (RAJSKÁ 1872, s. 15). Důležitý je zde motiv připoutání k českému jazyku a literatuře – jeho nástrojem se stávají pohádky, to je v obrozenské kultuře častým motivem, viz známé hodnocení obrozenské kritiky k Němcové a jejím pohádkám *„Čejkou k tomu povzbuzena spisovala pérem i slohem ihned mistrným bez klopotného začátečnictví jednu národní pohádku za druhou, jejichž to první svazek vyšel r. 1845. Byly od obecenstva hltavě přijaty a hned ve všech kruzích rozšířeny. Každý ten exemplář putoval z ruky do ruky, a posud je to čtení tak rozšířené, že žádné knihovně Němcové báchorky ani státi nezůstanou, jsouce ustavičně v rukách čtenářů. Později bylo jim vytýkáno, že spisovatelka si nepočínala s těmito před důležitými dokumenty staré kultury a bájesloví dosti vědecky, že sobě troufala přibásniti a pozměniti některé partie, což bylo věci na ujmu, která zasluhovala přede vším býti uvedena v literaturu s tou přesností, jak vychází z úst lidu, jak mohou tuto pověst po tisíciletí podivuhodně věrná tradice zachovala.“* (PODLIPSKÁ 1891, s. 39)

Staněk vzal dokonce Rajskou do své domoviny, kde se vztah Rajske ke Staňkovi ještě více prohloubil: *„Václav byl všude mým průvodčím, běhal a lezl se mnou po stráních, trhal pro mne kvítiky a oříšky, ukazuje květiny pojmenovával mi je, učil mne znáti ptactvo po zpěvu a mluvil se mnou s nadšením o všech zjevech přírody. On se těšil, smál se se mnou a rovněž mnohdy, když jsme, usadivše se na břehu klotajícího potůčka, vyprávěli sobě o časech minulých a když při vzpomínání na všechny naše drahé v Praze i na smrt drahého mého otce rozpomenouti se nám přišlo – tu zasmušil se a plakal se mnou.“* (RAJSKÁ 1872, s. 15) Ve zde zmíněné ukázce poukazuje Rajska na jeden ze stěžejních okamžiků, jenž bude mít velice zásadní vliv na její budoucí kariéru výchovně – vzdělávací. Také zde můžeme vyčíst Rajske emocionální rozpoložení, ovlivněné milostnými city ke Staňkovi, které se skrývá v používání deminutiv např. potůček, oříšky aj.. Autorka nám umožňuje se citově napojit na její emocionální rozpoložení v daném okamžiku.

Avšak po tomto nevšedním zážitku, jaký popisovala Antonie Reissová, přišla tvrdá rána osudu pro mladičké platonicky zamilované děvče – Václav si vzal za manželku její starší sestru Klotildu. Antonie se musela smířit s platonickou láskou k Václavovi a zároveň musela, na přání matky, omezit kontakt s ním: *„Jednoho dne zavolala si mne matka k sobě i sdělila mi, že Václav má Klotildu rád a z té příčiny že nesmím mnoho s ním mluvit, když přijde. Nerozuměla jsem*

⁴ LA PNP, Fond F.L. Čelakovského, deníkové zápisky Bohuslavy Rajske.

matčiny slovům, nechtělo se mi to v mé mladé hlavince srovnati, proč z takové příčiny s ním mluvit bych neměla, vždyť i mne rád měl; – než matce ničeho jsem nikdy neodepřela i slíbila jsem tudíž, že jim v rozmluvách překážeti nebudu.“ (RAJSKÁ 1872, s. 16) Dokonce popisuje ve svých pamětech, že den svatby jejího blízkého přítele- „bratra“ a její sestry pro ni byl dnem nejtěžším. Spolu s matkou pro ně šila výbavu a při obřadu málem omdlela. Pocit zmaru, stesku v sobě Tonička dusila a nikomu se s ním nesvěřila až později ve svých publikovaných pamětech. Zůstala tedy sama s matkou až do matčiny smrti, jelikož obě její starší sestry byly v té době vdané „*Haninka za Dra Friče bývalého učitele našeho, a Lotinka za MDra Stanka.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 19). Rajska se snažila zachytit silné negativní emocionální rozpoložení neboli trauma s hlavním motivem nešťastné lásky. Vytěsnit tento negativní prožitek muselo jít velice ztěžka. Není divu, že se autorka chtěla z tohoto otřesu vypsát.

26. 12. roku 1836 umírá matka Antonie Reissové paní Marie Reissová. Pro Antonii žijící pouze s matkou je tento fakt dalším psychicky zdrcujícím obdobím v jejím životě. „*Po ztrátě drahé mé matky byla jsem hrozně opuštěná, vždyť jsem byla tak na ni uvykla – vždyť mi byla podporou a ideálem na zemi. Churavost tělesná zmáhala se u mne v míře nemalé a celou povahu, veškeré jednání moje pronikla trudnomyslnost.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 21) Následně se stěhuje Antonína ke své sestře Karolíně a jejímu choti Václavu Staňkovi, což pro ni nebylo jistě lehké dívat se na manželský vztah muže, do kterého byla dříve zamilována. U Staňků prý měla k dispozici velkou knihovnu a mohla se tak více věnovat svému vědeckému bádání. Současně se zde přehrává motiv nešťastné romantické lásky Rajske ke Staňkovi, tento motiv současně formuluje a posouvá Rajskou novým životním směrem, a to ke vzdělání.

A právě díky Staňkovi se zde seznamuje i s dalším osudovým mužem Karlem Slavojem Amerlingem. Karel Slavoj Amerling znamenal pro Bohuslavu Rajskou dalšího důležitého muže pro její vzdělávací a výchovnou činnost, současně si s ním dopisovala a v dané korespondenci mu vyjadřovala úctu jakožto velkému učiteli. Následně jejich vzájemný přátelský vztah ze strany Amerlinga přešel v bližší vztah a Rajskou tím postavil do nelehké milostné pozice, jelikož v té době byla zamilována do Samoslava Hroboně.

Reissovou začal Amerling soukromě vyučovat v různých vědeckých oborech. Ale nevyučoval pouze Reissovou, ale i další dívky v okolí: „*Z počátku bylo nás pouze několik, kteréž jsme duchaplným a nadšeným přednáškám jeho přítomny bývaly, během však času stále se kruh náš šířil, až jsme schůzky své do rozsáhlých místností budečských přeložily.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 22). Kruh se dále rozšiřoval a vůdčí osobností se stala právě Reissová. Reissová uvádí, že k ní měl Amerling dokonce takovou důvěru, že ho zastupovala na jeho přednáškách: „*Drahý učiteli náš! Velkou radost jsem pocítila při čtení vašeho listu, v kterémž mne žádáte, bych vás*

ne mocného v přednáškách zastupovala. Díky vám za vaši důvěru ve mne, nemůžete sobě pomysli ani, jak mi jest drahou a jak mne silí. Kéž byste pravdu mluvil, I že vás zastávati mohu, ale já znám sebe velmi dobře a vím, že ještě velmi slabá, nezkušená a nestatečná jsem. Toto vědomí mne ale neodstrašuje, vždyť chci se učit, chci veškeré své síly vynaložiti k dosažení našeho záměru a zajisté bůh dá nám sil, i prostředkův i pracovníkův“. (RAJSKÁ 1872, s. 29)

Následovně díky těmto setkáním vznikl salon, kterému se říkalo podle místa setkání Salon u Fričů. Tento salon byl především dámskou záležitostí, ale mohli tam vcházet i muži, kteří dělali svým dámám doprovod či přednášeli na těchto akcích. V nynější životní etapě Rajské se začíná pozvolna otevírat její společenská vzdělávací angažovanost v kulturní sféře.

V roce 1841 se Rajská spolu se svým švagrem Josef Fričem a vydává do Vídně a následně na Slovensko na návštěvu dalších ústavů pro dívky.⁵ *„Rozloučivše se s svými drahými vyjeli jsme dne 3. května v poštovním voze z Prahy. Byl krásný jarní večer, teplí větérkové čas po čase pohybovali vzduchem, před námi slunce krásně zapadalo ozařujíc naposledy ještě rozkošné ty kraje, kterýmiž nám bylo jeti. Cesta nás vedla přes Benešov do Tábora, odtud přes Soběslav, Kardašovu Bečici a Třeboň k rakouským hranicím, kdež nás v hustých lesích silná bouře zastihla. Bylo to první hromobití, kteréž jsem v noci v lesnaté krajině spatřila – jaký to velebný pohled! – já byla bohu bliže a cítila jsem neobsáhlou velebnost jeho.“* (RAJSKÁ 1872, s. 33)

Když přijeli do Bratislavy, ujal se jich L'udovít Štúr, který je pozval na prohlídku Tater. Antonie byla z přírody ve slovenských Tatrách doslova fascinována a také ji dojaly písně mladých lidí, kteří zpívali písně svého národa: *„Mne tak mocně dojaly ty zvuky, že jsem nemohla se ubrániti slzím. Jaký to divný se zmocní člověka, cit na těch horách, či to nevyslovitelná radost z nejčistší rozkoše, či to hluboký bol, či to neukojitelná touha po něčem vyšším, kdož to vypsati může. Jediné ze mohou vysloviti tento dojem. Věřím nyní, že na těchto horách může duch lidský povznést se nad malicherné hříčky světa, státi se lepším a uzráti k vyšším ním. Poznala jsem vzor muže a pravého syna těchto volných Tater v Štúrovi.“* (RAJSKÁ 1872, s. 43). Jak píše ve své knize Znamení zrodu V. Macura *„Stávali se u nás ústřední složkou národního mýtu Praha, na Slovensku je mytizace měst (Nitra, Bratislava) okrajová: základní národní svatosti se stávají Tatry.“* (MACURA 1995, s. 186) Český národ se více upínal na města- Prahu a jejich dějinnou existencí na rozdíl od slovenského národa, který spíše tíhnul k posvátnosti Tater, které nazývali jako „střed nebo kolébku“ Slovanstva. Slovenský národ v Tatrách spatřuje vlasteneckou ideu

⁵ LA PNP, Fond F.L. Čelakovského, deníkové zápisky Bohuslavy Rajské

v jejich pevnosti a přírodním útvaru, na rozdíl od Prahy jakožto města vybudovanou člověkem. Praha byla nazývána „matičkou“ a Tatry „Božím dílem“. (MACURA 1995, s. 186)

Amerling byl pro Bohuslavu Rajskou muž, kterého obdivovala zároveň byl pro ni velkým učitelem, kterého často přirovnávala ke Komenskému. O vzájemné úctě od Rajské i od Amerlinga vypovídá jejich oslovování na začátku jejich vzájemné korespondence viz. „*Drahý učiteli náš!*“ (RAJSKÁ 1872, s. 32) „*Srdečně milovaný učiteli náš!*“ (RAJSKÁ 1872, s. 32). Amerling si Rajské vážil nejen jako vlastenky, ale i jako půvabné ženy, o tomto faktu vypovídá i to, že si ji nakonec chtěl vzít za svou právoplatnou ženu.

Dalším důležitým partnerem v korespondenci Rajské byl Samoslav Bohdan Hroboň. Z dopisů vysvítá, že pro Rajskou byl mužem, se kterým si dokázala představit budoucnost a zároveň s ním chtěla odejít do jeho domoviny na Slovensko. V jejich vzájemné korespondenci si vyjadřovali vzájemnou úctu muže a ženy jakožto Slovanů a dvou navzájem milostně blízkých jedinců. V letních měsících roku 1841 přijel do Prahy mladý básník Samoslav Bohdan Hroboň, se kterým se Rajská potkala již na slovenských Tatrách. Bohdan bydlel v Praze se svým bratrem Ljudovítem Miloslavem Hroboněm do dubna roku 1842. „*Projekt slovenské literatury na základě středoslovenského nářečí vycházel z předchozího pokusu o adaptaci na „československý“ projekt společné kultury pro Čechy a Slováky s jediným -českým spisovným jazykem, nutně byl tímto společným ideovým východiskem formován, a navíc jakkoli byl především jako akt dovršující důležitou etapu slovenského uvědomění národního aktem „rozkolu“, „přetrvání“ této pokusné společné tradice, zůstával i její součástí.*“ (MACURA 1995, s. 201) Janáčková se k této problematice jazyka u spisovatelky Boženy Němcové vyjadřuje následovně „*Citované výroky prozrazují, že záblesky nové vnímavosti, otvírající se v Němcové toho léta na Slovensku, zahrnují také sílející zájem o jazyk, jímž se v krajině ožvlé magickým myšlením mluví. Je to jazyk pro českou pisatelku i její adresátku, jakou je Žofie Podlipská, poeticky a tajemný, blízce vzdálený.*“ (JANÁČKOVÁ 2007, s. 147-148) Janáčková tedy tvrdí, že Němcová byla pro zachování slovenského spisovného jazyka.

Hroboň se s Rajskou velice sblížil. Nejen, že spolu uznávali společnou myšlenku pojetí národa slovanského, ale hlavně se Hroboň do Rajské zamiloval natolik, že ji posílal různé listy, v nichž jí vyznával své hlubší city k ní. Hroboň ji oslovoval ve svých korespondencích takto: „*Velectěná vlastenko a sestro!*“ (RAJSKÁ 1872, s. 47). Antonie propadla jeho citům natolik, že si myslela, že je to ten, s nímž by mohla vstoupit do svazku manželského. „*Bohuslavo, vy dcero slavínská! ve vás mnohou naději skládám a srdečně rád vás okrášleni vidím od sester vašich; ve snách aneb raději bych obrazotvornosti vidím vás na vaše jménoviny, jak ty dívky vás zdobí a kráší. Budte napořádě tím, čím jste jim posud byla, a vašeho srdce úsilovnost*

nevymaže žádný věk. “ (RAJSKÁ 1872, s. 59-60) Z dané ukázky můžeme vyčíst, že vyznání od Amerlinga bylo psáno tak, aby Rajskou potěšilo jakožto mladou ženu. Tato zpráva v ní tedy vyvolala pocit emocionálního rozpoložení, neboť v tehdejší době byla zamilovaná do Hroboně. Ve vztahu k Amerlingovi se nejednalo o opětovanou lásku z její strany.

Bohuslava Rajská se rozhodla dne 18. 11. 1843 napsat o svém vztahu Bohdanovi Amerlingovi. „*Nastalo mne též okamžení nynější; pocítila jsem po třetí, že miluji- tenkrát jsem však myslela, že láska má bez trní, bez bolů zůstane! Byla jsem si vědomá, že milována jsem, že čistou láskou duševní milována jsem- a smím i sama milovati, smím poslouchati vnitřnímu citu svému beze strachu, že jiným takovým příkoř učiním. Ponejprv v mém živobytí troufám se častější budoucnost pomysleti- ano drahý Slavoji! Já miluji! Tak vroucně, jak první láska má byla. Nechci ani sobě sni Vám více tajiti, že jestli jeho né, žádného více.*“⁶

Tento dopis, kterým Rajská sdělila svůj záměr odchodu na Slovensko za svou láskou Hroboněm, velice znepokojil jejího učitele a životního přítele Amerlinga. Amerling si představil, co by její odchod na Slovensko znamenal nejen pro něho samotného, ale i pro celé ženské hnutí v Budči. V téže době Rajská dokončovala své pedagogické vzdělání. Navíc si Amerling uvědomil, co pro něho samotného Rajská jako žena znamená, v dané době se rozešel s Bohdanou Vidimskou. Amerling začal Rajské jejího milého Hroboně rozmlouvat. „*Skládám ve vaše ruce svou touhu a své štěstí. Víte, že jsme se s Bohdankou rozešli na vždy; nuž, naznačte mi tu duši ženskou, jíž bych svěřiti mohl své nejsvětější zámysly, své bolesti a požitovní radosti. Nutí mne právě nyní neodvratitelné okolnosti, abych získal Budči srdce ženské, kteréž by pojilo ty různé duše malinké a vyrostlé silou své lásky v jeden celek a v jednu vlasti rodinu. Očekává rady vaší vám oddaný.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 86)

Rajská se však, snažila oddálit vstup do svazku manželského s Amerlingem z pracovního důvodu věnovanému vzdělávacímu ústavu. V dopise ze dne 10. 12. 1843 adresovaný Amerlingovi argumentuje takto: „*Předsevzetí svoje musím ve skutek uvéstí, má-li život můj cenu nějakou míti. Znáte mne i víte, že bez působení vlasteneckého žiti nemohu, ani nechci; i uznáte rovněž, že ústav můj, má-li býti veden tím duchem i směrem, jak bych já sobě přála, veškeré mé síly vyžaduje a všechny mé myšlenky a touhy jedině k jeho prospěchu se soustřediti a směřovati musí. Vím i cítím to dobře, že nemám dostatečných sil k vykonání velikého toho úkolu, netajím toho nikomu i zatruchlím se často nad tím sama; avšak to přesvědčení, že napnutím všech sil a pilností neúnavnou ještě mnohé dosáhnouti mohu, silivá mne a nedává mi ustati v učení se a opětném učení se. Není to hračkou býti vychovatelkou.*“

⁶ LA PNP, Fond F. L. Čelakovského, opis dopisu Bohuslavy Rajské K. S. Amerlingovi z 18.11. 1843, deníkové zápisky Bohuslavy Rajské; poř. č. 421.

Hluboce a vřele to cítím, že jí býti chci a že jí býti mohu. Není to žádné vypínání sebe, bůh tak sám v duši mou zapsal a žádným způsobem nelze onu touhu vyhladiti. Mám-li však ony povinnosti velké, rozsáhlé, a tak vysoce důležité jak doufám pro budoucnost naší vlasti platně vykonávat, nemohu: – nesmím jiné povinnosti na sebe mimo tyto vzít. Vý znáte povinnosti ženy – manželky, i já je znám. Jsou mi tuze svatými a příliš drahými, než bych se opovážila jim jen čtvrtinu, snad osminu sil svých obětovati.“ (RAJSKÁ 1872, s. 86-87). Konflikt mezi společenskou rolí ženy a posláním, které pociťovala jakožto zrazení jedné či druhé životní priority. Pokud by upřednostnila roli vzdělavatelky, splnila by si sen, na nějž se po celý život pilně připravuje. Zároveň však toužila po založení rodiny s mužem, kterého by milovala. Současně z této ukázky můžeme vycítit, že Rajscká v dané době nebyla plně připravená ani na jednu z těchto životních rolí.

Ale nakonec Amerling dosáhl svého a Rajsckou požádal o ruku dne 24. 12. roku 1843 nad hrobem své zesnulé matky. Rajscká jeho žádosti vyhověla, i přes to, že jí před sňatkem s Amerlingem varovali její příbuzní a přátelé. Samotná Rajscká si byla z dané žádosti velice nejistá a na tento den vzpomíná takto: „Slavoj mne dnes zval jiti k hrobu mé matky. Moji příbuzní zabraňovali mi v tom – šla jsem přece, neboť k ní mne to táhlo, u ní doufala jsem naleztí útěchy a rady. Moji příbuzní zakazovali mi slibovati Slavojovi čehokoliv a já se trásla slib složití na celý svůj život. Ráda bych byla zůstala u drahé své matičky jen malou chvíli o samotě a se vyplakala ze svých bolův.“ (RAJSKÁ 1872, s. 89).

Nedlouho na tento slib Rajscká začala pochybovat o svém rozhodnutí a rozhodla se své slovo vzít zpět. „*Bratře můj drahý, drahý věčně duši mé! Odpusťte Bohuslavě, že naději ruší, kterouž sotva byla podala. Nechte nás žítí vždy v onom blahém pocitu, že nám blaho jiných dražší bylo nad vlastní a že bez ohledu na nepřízeň osudu zůstali jsme sobě těmi, kterými jsme druhdy bývali. Bratře Bohdane! vy jste sobě přál, aby Bohuslava vašemu citu slze věnovala. Tekly slze z horečných, začervenalých očí pro uplymulé štěstí i poklid drahé duše a šipy stala se vaše slova, která by mne krátký čas dříve pocitem blahosti byla naplnila.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 98)

Amerlinga se její rozhodnutí jakožto jejího ctitele velice dotklo, odepsal Rajscké: „*Mám vám psáti, sestro naše drahá! Co si má počítí holubice sirá? Ona již učinila to, k čemu ji dohnal osud neohledající se na srdce lidské. Škoda, přeškoda! že její duše nebyla dosti mocna zachovati první lásku svou nedotknutou! Ach, ten anděl prvního krásného okamžení byl by v nikdy nezkalené zoře trůnil na věky v duši Bohdanově! Ale odpusťte mi, sestro moje! – já vám odpouštím. Odpusťte, že zklamané srdce moje musí přichýliti k duši nejdražší hořký tento kalich*

pravdy! Činím to jen proto, abych se poznovu mohl státi vaším bratrem a přítelem.“ (RAJSKÁ 1872, s. 99).

Tato kapitola se vyznačuje silnou emocionalitou jakožto konstrukčním principem narativu v autobiografii i korespondenci s jednotlivými adresáty. Vykresluje zde příběh lásky i rozkolu mezi sociálními statusy – manželka, studentka, vychovatelka.

3.2.2 Čelakovský, Němcová: vzájemné dialogy

V dubnu roku 1844 zemřela ve Vratislavy manželka Františka Ladislava Čelakovského paní Marie Čelakovská. Tato zpráva zasáhla všechny vlastence včetně Bohuslavy Rajske. Bohuslava Rajska napsala k poctě její památky následující báseň, v níž se snaží vyjádřit metaforicky hluboký zármutek z odchodu jedné z vlastenecky smýšlejících žen. Podle Rajske odešla paní Čelakovská na onen svět v cizí zemi, aniž by se s ní mohl kdokoli z její rodné vlasti rozloučit, a hlavně samotná Čelakovská, současně ale tvrdí, že oni jakožto vlastenci českého národa na ni nikdy nezapomenou. Také v básni lituje dětí, které přišly o svou maminku.

„Památce Marie Čelakovské.

*Ach tam v kraji cizím, v lůžko chladné
sklesla růže naší dědiny;
ozdoba to naší krajiny -
záhy odkvetla co kvítko vlnadné.*

*Krutě uchvátíla půda cizí
drahou dceru matky Čechie
Plačte pro ni, dcery Slavie!
svému Slavíku, ach, Růže mizí!*

*Jevilyť se nám v ní svaté cnosti,
krása božská v rouše zemšťanů
již bůh seslal v luhy Slovanů,
by nám odstřel obraz spanilosti!*

*Jenom pro vlast naši měla žiti,
cizí vítr zlomil květinku;
dítkám vyrval z loktů matinku,*

*Nyní bytuje zas v první vlasti
tam, kde věčná Vesna panuje
kde bůh v záři věčné trůmuje
tam již neucítí žal ni strasti!*

*My však hořem k rovu vzdálenému,
v nějž to sklesla schránka duše Tvé,
vřelé posíláme slzy své,
ukanulé citu upřímnému.“*

(RAJSKÁ 1872, s. 105)

mající jim svatým strážcem býti!

Zesnulá manželka Čelakovského si však údajně přála, aby jeho druhou ženou a vychovatelkou jejich dětí po její smrti byla právě Bohuslava Rajská. Jelikož Rajská měla pedagogické vzdělání nebylo pochyb o jejím dobrém vztahu a výchově dětí Čelakovských. Dne 6.7. roku 1844 přijíždí do Čech František Ladislav Čelakovský s žádostí o ruku Rajské.

Pro Rajskou to nebyla zprvu jednoduchá situace, jelikož se již po druhé sblížila s Hroboněm a navíc sňatek s Čelakovským by znamenal odchod z Prahy, a to co nejdříve kvůli sirotkům, které byly bez matky. V té době se současně dostává do provozu její učitelský ústav. *„Naděje v Bohdana kladené objevily se mi v mnohém co klamně a poznávala jsem, že spojení s ním znamenalo by pro mne vnitřní i zevnitřní boje, Vedle toho v novějších časech roztržka mezi Čechy a Slováky stává se vždy větší, počínají na Slovensku nepřátelsky se k nám chovati – snesla bych to, když by se ze všech stran lálo na Čechy? A konečně dívčí ústav svůj, kterýž jsem po tolikém lopocení byla zřídila – měla jsem jej opustit!? – Kdož s pravou vroucností a vlasteneckou horlivostí ujmul by se mého díla?“* (RAJSKÁ 1872, s. 108) Další komplikací pro budoucnost vztahu s Hroboněm byly rozepře mezi Čechy a Slováky. Slováci měli ambici orientovat se pouze na svou vlastní řeč a oddělit se od češtiny, k tomu tu byl problém v jejich náboženském vyznání, Rajská vyznávala katolickou víru a Hroboň evangelickou.

Rajská si nevěděla rady, zda se má vzdát svého nově založeného ústavu a odejít s Čelakovským za jeho potomky do Vratislavy, anebo má zůstat věrná své profesní dráze a zůstat v rodné vlasti. Nejvíce jí v jejím rozhodnutí pomohla její celoživotní přítelkyně Božena Němcová, která jí poslala dopis, ve kterém stálo: *„Je-li to opravdová láska ta vašeň, pro kterou člověk na vše, co se v cestu klade, zapomene, jemuž předmět milený jedinkým cílem blahosti jest; je-li to taková láska, již pro Bohdana cítíte, tedy jsou moje slova marná. Známt' touhu po té vlnadné rúži, pro kterou rády saháme, at' by i trny její nás píchly. Ale je-li to pouze láska, kterou chcete pro vlast, pro naši věc obětovat, ctíte-li v Bohdanu pouze mučedníka slovanského národa, pro něhož tak velkou ztrátu my vámi zde bysme utrpěli – o to! prosím vás, nečňte, uchylte se k druhé straně, kde více působiti můžete, kde slávu celého národa českého udržíte, otce rodině a svaté naší věci a rodinu k radosti otce. Pomyslete, co na té roli pro nás pracovati můžete; víte, že muž, byt' sebe více slavný byl, nesvede tolik co rozumná žena. A vy s vašim nadáním, tou vroucí láskou k drahé Vlasti, když vy se co skvělá hvězda na tom tmavém obzoru objevíte, kdo nebude bažiti, aby jen jedinký paprsek toho blahodějného světla dosáhl! – věřte, vy nám po boku toho skvělého slovanského slunce, nejvíce pomoci můžete. Ve vás skládají celou svou naději mnozí – mnozí.* (RAJSKÁ 1872, s. 109–110)

Vztah Bohuslavy Rajske a Františka Ladislava Čelakovského byl na začátku vnímán jako účel než, aby se jednalo o vzájemné citové vzplanutí. František Ladislav Čelakovský potřeboval urychleně najít novou manželku, a především novou matku pro své děti, které se staly sirotky po úmrtí Marie Čelakovské. Vhodnou matku pro své děti spatřoval v Bohuslavě Rajske, jelikož se jednalo o svobodnou a pedagogicky vzdělanou ženu, nebylo tedy proč váhat. Bohuslava Rajska vnímala vstup do manželství s Čelakovským zpočátku váhavě, jelikož byla zamilována do Hroboně a měla v Praze svůj nově vzniklý ústav pro dívky. Nakonec, ale slovo dalo slovo a 11. srpna roku 1844 došlo k zasnubám. Po zasnubách se Čelakovský navrátil zpátky do Vratislavy ke svým dětem a se svou snoubenkou Bohuslavou si cca osm měsíců dopisovali a vzájemně se seznamovali.

„Milovaný příteli můj! Naše cesta byla poněkud smutná za ustavičného deště a k tomu i jízda na některých místech velmi nebezpečná. Neznala jsem posud, co to znamená se báti, ale tentokrát byla jsem věru ráda, když jsme v Kovanském údolí vystoupivše ostatní cestu navzdor všem mrakům a blátu pěšky konati mohli. Dešť po dva dny v jednom kuse s mračen jen se lil a já nemajíc naděje dočkati se lepší povětrnosti, toužila jsem býti raději ve své škole u svých milých dítek, abych používajíc krátkého času, kterýž mi ještě zbývá, vštěpovati jim mohla v outlinká srdíčka semeno vyššího duševního života. Konečně smiloval se dobrý osud nad námi, roztrhal silným větrem chmury a ukázal nám nadějný nebes blankyt. Jako v přírodě děje se i v životě lidském: po bouři v srdci nastane mír; po slzích vyroněných okřívá poklid duševní a celá povaha člověka se ustaluje. Byť i tělo chvílemi klesalo, jen když duch ostane nezdrčen a mocně vlády se uchopí, pak nabude nové síly tělo i duch. V pošmurném onom čase četla jsem Růži Tvou stolistou, kterouž jsem již dvakrát, ne-li častěji, byla pročtla, jenom že ne v onom poměru, v jakém nyní stojím.“ (RAJSKÁ 1872, s. 120)

Čelakovský jí na tento dopis odpovídá následovně:

„Nejdražší mé srdce! Jediná útěcho života mého! Jak jsem šťasten, nad míru šťasten, že hned při začátku dopisování našeho tímto přesladkým jménem smím a mohu nazývati Tebe! Jaké to změny dály se se mnou v uplynutí několika těch neděl, v jakém utěšeném lesku vzešlo mi konečně slunce nad zastřenou dříve hustými mraky oblohou. Uchopuji se péra, abych dle dané přípovědi co nejrychleji o svém navrácení k milé rodince Tebe zpravil, s Tebou dále vedl onu v ukradených opravdu okamžicích započatou rozprávku lásky naší, u Tebe hledal a nalezl potěchy i odtuchy v tomto přeblahém nepokoji, jenž duši moji zmitá, a jež bych přece nechtěl směniti za žádný poklid, za žádné uvolnění od této slasti plné tísne. Mysl má nalézá se posud v divném kolotání; pod návaem citiv rozprchují se mi všelike myšlenky, a přirovnávám-li je k

temže citům v rouše slov vypadají mi tak chudé, chladné, nijak se s nimi neshodující. Ty, má rozmilá pobuřitelko, již mi to prominouti musíš, že místo sporádané a úpravné řeči, tentokrát nelze mi, leč v zmatečném neladu slova na papír metati; považujž tyto úlomky za směsici kvítkův k nohous Tvým vysypaných a pořádej si je sama, možná-li, v příjemnou sobě kytici. Již tedy o tom, co nejvýš trápilo – co nejvýš i oblažilo; chciť ty milé doby, opět a opět k paměti uváděné, nenechati bez podotknutí hned v prvním listu svém. Chovaje úctu a vroucí přízeň ode dávných let k milému přátelstvu a příbuzenstvu Tvému, jak nebyl bych i v nejplnější míře i na Tebe vztahoval? i byl jsem, veř mi, pro panenskou Tvou ušlechtilost, pro Tvou krásnou pověst, již jsi sobě na vše strany získala, a zvláště také pro Tvou lásku k drahé vlasti naší zajisté neposledním z Tvých přátel a srdečných ctitelův. Když pak tímto rokem přísná ruka osudův tak náhle rozkotala sídlo domácího blaha mého, když se nejvyššímu pánu zalíbilo rozloučiti pro tuto časnost svazek onen mezi mnou a milenou společnicí šťastných dnův mého života: mohlo-liž jinak přijíti, a divno-li, že sličná Tvá podoba, vstoupivši jako anděl v mysl mou a v srdce mé. v tom hrozném zápasu mne sílila, že tož srdce tudíž se prohlásilo k té plamenné žádosti: kým by mohla, kým by chtěla více mi býti nežli pouhou přítelkyní! Jen ona jest s to, smířiti mne s životem, jen ona může ztrátu mou nahraditi. Tys, přežádoucí srdce mé, byla v strašném tom vlnobití jasnou mi hvězdou, k Tobě jsem od těch dob zraky měl obrácené, k Tobě ruce vzepiaté. Považ si ale tu nápadnou, ano právě dětinskou mou prostoduchost', za kterou důvěra a láska má k Tobě v té míře vrch vzala, že mi nikdy ani na um nevstoupilo, by se mi v cestu, jaké překážky vložiti měly, a já to vše za věc přirozenou a jako hotovou považoval.“ (RAJSKÁ 1872, s. 121–122) V použití slovních spojení v dané ukázce můžeme zjistit, že se Čelakovský snažil naklonit Rajskou citově ještě blíže k sobě a snažil se ujistit ji o svém pravém citovém vzplanutí k ní. Čelakovský ve svém dopise Rajskou obdivoval, miloval a toužil po ní.

Zde lze vyzorovat přechod v postupně důvěrný vztah, tento přechod můžeme nalézt především v používání osobních zájmen „Vy“ a „Ty“ či u přivlastňovacích zájmen „Vaše“ a „Tvoje“ viz. úryvek z dopis dne 18. 8. roku 1844 „*Uskutečniti jej v životě pokud možno a tím Tobě žití okrášliti, budiž mojí úlohou. Mnoho vlast naše drahá v ruce moje vložila: ošetřovati mám ji nejmilejšího syna, vyvolence jejího – v cizině; opatrovati, bdíti nad spokojeností a životem onoho, kterému příroda nahlédnouti dala do srdcí lidských, v jehož duši vdechla prostnost a velebnost svou; jemuž vlast kázala vyjiti v cizinu, aby hlásal slávu její. Srdce svého pěvce podala mi a dala mi seznati ne pouze útlé city básníka, ale i jeho samého ve skutečnosti. Povělela mi pěstovati dítky jeho a jim býti matkou.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 121) Oproti tomu v úryvku v posledním dopise datovaném k 9. 3. roku 1845 „*Za čtrnácte dní budeš již snad u mne. Není mi možno vypověděti, jak se na Tebe těším. Divná to věc s tím časem, dokud*

jest budoucností, zdá se býti věčností a než se nadáme – mine. Z šesti měsíců staly se dvě neděle a brzo i ty minou a já sobě odpočinu v náruči svého drahého Ladislava; potěším se s tím, kterýž po tak drahý čas byl jedinou mou myšlénkou, s nímž se sejiti a pohovoří ti má jediná byla touha. Jak blahý, krásný to pocit!“ (RAJSKÁ 1872, s. 214) můžeme vypožorovat, že jejich vztah není již tak „chladný“ jako na počátku jejich vzájemného dopisování. Adresáti se nemohou dočkat fyzického setkání.

Bohuslava v manželství s Čelakovským mohla konečně uplatnit teorii, kterou studovala, a ke které vzhlížela, v praxi – ideál národně myslící vzdělané matky. Zde se již nejedná o dívku, jež neví, co se svým životem, ale o cílevědomou ženu. O této ideji píše svému budoucímu manželovi v jednom úryvku z dopisu, který psala ještě před svatbou. *„Nyní Tě spatřuji sedícího na sedadle, u nohou Tvých si hraje maličká Marinka, na kolenou snad se Ludvika usadila otočíc ručku svou okolo krku drahého, milovaného otce; před Tebou má místečko své rozumná Lidunka. vedle Tebe stojí asi Ladislav.“* (RAJSKÁ 1872, s. 132)

Vzájemné dopisování probíhalo obvykle jedenkrát až dvakrát týdně, a proto se tedy oba pisatelé snažili zachycovat i více dní než jen den, ve kterém odesílali svou korespondenci. Viz. dopis z 23. 8. roku 1844 obsahuje i 24. srpen:

„Drahý můj příteli! Vyvolence duše mé!

Sotva jsem ze školy své se vracejíc, do obydlí svého vstoupila, přivítal mne drahý list Váš vyjádřením Vašich citův srdečných mně neocenitelný. – Odpust', můj Ladislave, že hned z počátku tím samým důvěrným Ty neoslovila Tě Tvá Antonina, neměj ji proto za netečnější; srdce ženské ztíží otvírá tajné schrány své a co cítí, ústům svěřuje snadno, listu však daleko nesnadněji. Oko mé padlo na začátek listu Tvého a tím se mi přetrhla nit myšlének. Šťastným sebe nazýváš. O, dejž bůh všemohoucí, bych v stavu byla, blaženost tak vroucího srdce způsobiti. Poslední dni našeho pospolu přebývání daly mi do duše Tvé, drahý milence můj, i do mé vlastní hlouběji nahlédnouti. I já jsem nad míru šťastna tím vědomím, že mne bůh sám vedl při mém rozhodnutí, že mi možná bude alespoň zmírniti nenahraditelnou ztrátu milované Tvé Marie, a že dítkám – dovol, bych je našimi nazvati směla, mateřské srdce navrátím. Kýž bych je již v náruči svém držela, kýž by pocítily, že se jim drahocenná matka opět vrátila a je tou samou láskou objímá.

24. srpna. Často i já obnovuji ona mně drahá okamžení, o nichž i Ty s nadšením píšeš. Bych však důvěru Tvou splácejíc, ji rovněž zasloužila, musím též promluvit o dobách minulých. Jak jste před dvěma lety všickni z Prahy do Vratislavi se přestěhovali, bylo mně a snad neméně teskno a bolno nežli vám; pamatuji ten den velmi dobře; ležela jsem, jsouc nemocna, když mně švagr oznámil, že se náš drahý pěvec s námi loučí, i požádala jsem ho, by odcházejícího ke mně

přivedl. Tys přišel; ono okamžení rozchodu v mou duši hluboce se vtisklo a často nejvroucnější modlitba má za Tebe i za rodinu Tvou k nebi vystupovala. Vědomí, že zdraví a šťastni jste, činilo zpomínku blahou; až tu jednoho dne přišel k nám pan Veselý, ukazuje mi truchlivou zprávu v listu Tvém.“ (RAJSKÁ 1872, s. 125–126)

Obsahy jejich vzájemných dopisů byly různorodé, vyjadřovali v nich své aktuální tíživé situace, vzájemné city, stav dětí, stav počasí, ale i například náboženskou víru viz. úryvek z dopisu z 1. 9. 1844 adresovaný Antonii Rajské: „*V jednom listu Tvém ke mně a opět v jiném listu Tvém ne ke mně psaném s převelikou radostí (nyní již Ti to říci mohu) padlo mé oko na jistá Tvá slova dávající svědectví o smýšlení Tvém z ohledu jedné velmi důležité věci. Myslím náboženství. Smýšlení mé v tom ohledu není a nikdy nebylo zajisté přepjaté, ale není také chladné a obojetné. Lituji těch, kteří v náboženství nic vyššího, nic nadpozemského nenalézají, ano lituji je sám pro tento zemský život, že své srdce zavřeli citům nejjemnějším, citům právě ušlechťujícím člověka, ať nic nedím o tom, že zrovna touto branou vcházíme v ráj nejpěknější poesie našeho života. Ježto pak náboženství ne tak našich rozumův, alebrž a to mnohem více našich myslí a srdcí se dotýká: zůstane to vždy krokem povážení hodným, ve spolek-li pro celý život s tím vstupujeme, jenž v tom docela jiné chová u sebe přesvědčení. Či by to nepatrnou mělo býti okoličností, že dvě srdce s této stránky nejsou ve shodě? I jakž mohou jiné city v takém srdci trvale se ubytovati, kde jich vůdce – zbožný cit – vymizel? K tomu se s chloubou znáti mohu, že rovně tak, jako k žádné cizozemkyni láskou bych nepřilnul, tož i k nevěrkyni.“ (RAJSKÁ 1872, s. 156–157). Téma náboženství je velice citlivé a někdy i problematičné, čehož si byli jak Čelakovský tak Rajská vědomi, a proto mu Rajská odpovídá následovně: „*Co se náboženství týče, pamatuji se, že š při posledním svém pobytu u nás v stejný smysl o vážném předmětu tomto cos prohodil, a slova Tvoje tehdy padnuvše v duši mou, rozhrála a pronikla celou mou bytost. Naučila jsem se arci o věcech náboženských strážlivě souditi a náhledy mé dokonce nejsou přepjaté, avšak i já mám za to, že život na zbožnosti založen býti má. Těším se na rozpravy o tomto předmětu s Tebou a prozatím jen tolik: až budeš dítkám našim náboženské náhledy sdělovati, přibude Ti ještě jedna žačka.“ (RAJSKÁ 1872, s. 159)**

Čelakovský do své korespondence zahrnoval i básně, v nichž vyjadřoval svůj hluboký milostný cit k Rajské (viz úryvek z dopisu z 8. 10. 1844) „*Tyť znáš tu pohádku o ní, jak z děvčete v kvítek se proměnila, a neznáš-li. tedy nahlédni jen do Ammerlingovy květomluvy, kde tuším o ní vypravuje. Tedy o té Čekance jsem takto veršoval:*

Pojď! a ukoj mou touhu, miláčku! – Ve víře nadějně

podle cesty stojíc rok za rokem Tě čekám!

Puk za pukem pouštím zponenáhla samým nade listím;

tak hle nedočkavá jsem, tak hle i trpělivá.“ (RAJSKÁ 1872, s. 165)

Z dané básně pocítujeme skrytě erotické vyznění daných veršů. Čelakovský již neskrývá své milostné vzplanutí k Rajske a svou touhu i potřebu, jí jakožto své vyvolené ženy, vyjadřuje v této krátké výstižné básni.

Božena Němcová s Bohuslavou Rajkou si byly velice blízké přítelkyně. Bohuslava Rajska se seznámila s Boženou Němcovou v roce 1942 v Praze u vlastenecky smýšlejících rodin Staňkových a Fričových. Vztah Rajske k Němcové byl velice důvěrný. Rajska si Němcové vážila nejen jako zapálené vlastenkyně, ale především jakožto „*nejvroucnější přítelkyně moje*“ (RAJSKÁ 1872, s. 219) jak jí i často ve svých korespondencích oslovovala. Tyto dvě dámy měly k sobě velice blízký vztah, a tak si navzájem sdělovaly své životní radosti i strasti. Proto není k podivu, že když se Bohuslava Rajska rozhodovala, zda si má vzít F. L. Čelakovského a odejít s ním za jeho dětmi do Vratislavi či má zůstat v Praze vést svůj dívčí ústav a dát přednost svému srdci, a tedy zůstat věrná svému milému S. B. Hroboňovi, sehrál velice důležitou v jejím rozhodnutí roli dopis adresovaný právě od B. Němcové viz. úryvek z 8. 8. 1844:

„Mnohovážená, velice mně milá přítelkyně! Bolně mne dnes vaše slova dojala a neustále se v mém srdci ozývají. Vím, jak těžko jest v té věci radu dáti, ale co mohu a jak myslím, to chci vám zjeviti. Pakli s vámi nesouhlasím, nuže, odpusťte mně. Je-li to opravdová láska ta vašeň, pro kterou člověk na vše, co se v cestu klade, zapomene, jemuž předmět milený jedinkým cílem blahosti jest; je-li to taková láska, již pro Bohdana cítíte, tedy jsou moje slova marná. Známt' touhu po té vlnadné růži, pro kterou rády saháme, ať by i trny její nás píchly. Ale je-li to pouze láska, kterou chcete pro vlast, pro naši věc obětovat, cítíte-li v Bohdanu pouze mučedníka slovanského národa, pro něhož tak velkou ztrátu my vámi zde bysme utrpěli – o to! prosím vás, nečiňte, uchylte se k druhé straně, kde více působiti můžete, kde slávu celého národa českého udržíte, otce rodině a svaté naši věci a rodinu k radosti otce. Pomyslete, co na té roli pro nás pracovati můžete; víte, že muž, byť sebe více slavný byl, nesvede tolik co rozumná žena. A vy s vašim nadáním, tou vroucí láskou k drahé Vlasti, když vy se co skvělá hvězda na tom tmavém obzoru objevíte, kdo nebude bažiti, aby jen jedinký paprslek toho blahodějného světla dosáhl! – věřte, vy nám po boku toho skvělého slovanského slunce, nejvíce pomoci můžete. Vě vás skládají celou svou nadějí mnozí – mnozí.“ (RAJSKÁ 1872, s. 109–110) Rajske zde radila již zkušenější životem žena, matka čtyř dětí, která měla již několik let od svatby, a proto svůj názor v dopise napsala naléhavě. Tento dopis měl napomoci v časovém tlaku říci, co jedna druhé nemohla z důvodu delší vzdálenosti říci. Jenže není zde již možnost to, co řekneme tomu druhému možno více doplnit či plně zvrátit. (JANÁČKOVÁ 2007, s. 25)

Na celý dopis lze nahlížet jako na poselství. Němcová se v něm zaměřovala především na sdílené hodnoty (viz. vlastenectví - „*vroucí láskou k drahé Vlasti*“) či vzájemná přátelská úcta obou zúčastněných - „*Mnohovážená, velice mně milá přítelkyně!*“. Lze tedy říci, že Němcová tvrdila, že pokud se jedná o lásku opravdovou neboli vášnivou k Hroboňovi není tedy co řešit. Pokud ale jde pouze o vzestup Slovenska a Rajske účasti na tomto vzestupu, tak by měla upřednostnit „Čecha“ a české vlastenectví než „Slováka“. Tedy bude prospěšná nejen pro jeho rodinu, ale i pro naši českou vlast. (JANÁČKOVÁ 2007, s. 27) Rajska volila mezi dlouhodobou láskou k Slovákovi Hroboňovi a mezi urychleným vstupem do manželství se starším básníkem a významnou osobností českého elitního prostředí – F. L. Čelakovským. Nakonec se tedy rozhodla možná již kvůli zde zmíněnému dopisu upřednostnit Čelakovského před Hroboňem.

Další zcela zásadním naléhavým prvkem této básně je viz. „...*věřte, vy nám po boku toho skvělého slovanského slunce, nejvíce pomoci můžete. Ve vás skládají celou svou naději mnozí – mnozí.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 109–110) Z tohoto úryvku lze vyčíst, že Němcová nepsala dopis nejen za sebe, ale i za přátele a známé Čelakovského, kteří spatřovali v Rajske vhodnou manželku pro Čelakovského.

Záhy, ale v dopisu z 13. srpna roku 1844 Němcová, zde varuje Rajska před jakousi obětí a zároveň si je zcela vědoma, co svým nátlakem v jejím předchozím dopise způsobila. „*Já ani nepomyslela, jaké následky by moje přátelská slova míti mohla, až jsem teď poznala, co Vy dobrá, obětující se duše jste učinila. Je to ovšem pro nás dobře a vlast Vám o jedno dobré více povinována bude, ale co tomu snad srdce říká; – ulehly všechny bouře, jež ním zmítaly? uhostil se mír v něm? Mnoho bych za to dala, kdybych do Tvého mutného oka, ty můj dobrý anděli, hleděti mohla; já bych poznala, zdali to oběť aneb opravdové přesvědčení o pravém stavu věci té bylo. První bych nepřijala, já bych zase napravila, co jsem zkazila, mne by každá písmena toho osudného listu na duši pálila, kdybych pomyslela čím se stal příčinou. A co bychom tím získali? Vy neznáte břemeno, jež taková oběť sebou přináší – a jste dosti silná je nésti?*“ (RAJSKÁ 1872, s. 218) Následně si však uvědomuje, že konečné rozhodnutí Rajske do vstupu manželského s Čelakovským bylo zcela dobrovolné a rozumné viz. „*Ale co to povídám; – vím, že to nebylo žádné přenáhlení a že Váš zdravý rozum zajisté rozeznal, co pro Vaše blaho lepším bude. Jestli snad něco nerovného na té nové dráze, snad se lehko narovnatí dá. A tak děkuju ve jménu všech přátel a ctitelův Vašeho ctěného ženicha, že jste nám jej pro vlast zachovala, jakož i pro rodinu. Přeju Vám, by lásky bůh dráhu Vašeho života růžemi bez trnu postlal.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 218)

Rajská na tento dopis odpovídá své přítelkyni Němcové následovně v úryvku v dopise z 25. 8. roku 1844 „*Díky za tuto důvěru, kterouž i já nabývám důvěry v sebe. O neležte se mého rozhodnutí, neobávejte se, že bez rozmyslu jsem jednala. Cit můj mne vedl, já poznala srdce jeho a šetrnost i jemnost k mým citům získaly mu lásku mou. Rozmíšky a brojení Slováků proti Čechům, proti nám všem bez výminky uvolnily pouta srdce mého, neboť miluju vroucně vlast a národ svůj, a kdo se opováží urážeti mé ideály, učinil mně více, nežli kdyby mně byl nevím jakou učinil křivdu. Dříve ještě, nežli i Čelakovský přišel, byla jsem již rozhodnuta, majíc pevně předsevzetí v ústavu svém žiti, kterýž byl mou jedinou nadějí, mým jediným útočištěm. Že boj veliký jsem přestála, pocítí zajisté srdce Vaše, však díky bohu a Vám, že jsem nalezla cestu, po které mi kráčetí bude, jak se naději, v účinkování tichém a dá-li bůh ne neprospěšném. Oné noci, kdy jsem posledně bojovala, byla jste Vy, drahá přítelkyně, mým andělem, stála jsem tehdy sama, opuštěná – bez rady, nevědouc smím-li nelitostnou rukou přetrhnouti polovičně úvazky, smím-li naději svých krajanův sklamat – budu-li s to opustiti ústav svůj. V oné strašlivé noci, kde mne kolotání citův mých usmrtiti hrozilo, stála Ty jsi anděli můj strážný u mne a těšila's opuštěnou.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 219) Rajská tedy děkuje své přítelkyni Němcové (přirovnání k andělu) za pomoc při zásadním životním rozhodnutí a zároveň tvrdí, že její rozhodnutí nebylo lehké a současně bylo rozumné a svobodné. V žádném případě její rady nelituje, ba naopak její důvěra v Rajské vlastenecké poslání vzbuzovala zároveň důvěru v Rajské samotné.

V dopise ze dne 9. 5. 1845 se Antonie Čelakovská zpovídá z prvních okamžiků manželství a z dojmů cesty z Prahy do Vratislavi. Dále se v něm snaží popsat první okamžik se svými svěřenými dětmi, který nebyl pro všechny děti jednoduchý, neboť se musely přijmout fakt, že si jejich otec novou ženu a jim tzv. macechu. I přesto že na sebe nyní přebírá Rajská novou životní úlohu, nezapomíná se stále zdokonalovat ve svém psaní slohových útvarů, jenž by měly být, jak tvrdí autorka v českém duchu. Na konci dopisu se Rajská zajímá o to, jak se daří v životě Němcové.

„*Kéž Vás mohu učiniti svědkyní svého domácího štěstí! Ač okres mého působení zdá se býti malým, věřte, že v něm nalézám daleko více rozkoše, nežli by mně podati mohl celý svět. Naše dítky, jež jsou velmi mírné povahy, mne velmi milují, uposlechnou na každé pokynutí a navykly své mamince tím způsobem, že kdyby jen chvílku při nich nebyla, již se jim stýská po ní. Z počátku bylo mi, kdykoliv jsem na ulici vešla, mezi těmi samými neznámými tvářemi ouzko a smutno, tak že bych si byla někdy srdečně zaplakala, avšak kdykoliv jsem se vrátila k milé rodince své, veškerá truchlivost jak by se mne byla spadla. Často klamu sama sebe myšlenkami, že nejsem v citu prázdné cizině, že jsem mezi svými a jen několik krokův mi třeba učinit, bych spatřila všechny své drahé – nelze jinak, nesmím se podávati svým citům, nesmím poslouchati*

to srdce, jež po drahé otčině teskní, vždyť bych tím skalila štěstí domácí, jehož si z celé duše vážím. Můj Ladislav mne též pilně vyučuje, a tak doufám, že dojdu snad toho štěstí i jiným způsobem vlasti své kdysi prospěti. Slíbila jsem Vám, že Vám o cestě naší do Vratislavi krátkou zprávu podám. Byla to veselá a smutná zároveň cesta. Jeli jsme přes Mladou Boleslavu k hranicům s panem farářem Vinařickým, kterýž do domova svého touže cestou se ubíral. Růžové jitro vítalo nás v krkonošských horách, nimiž v letě putovati musí býti co's vysoce rozkošného. Sněžka kymula nám z dálky přívětivě vsříc a jak by jí těžko bylo se s námi rozloučiti, ještě jednou se nám po překročení hranic ukázala.Upamatování na zesnulou tak drahou jich matku – myšlénka, že mám jim býti náhradou – úzkost, zdaž povinností svým dostojím, a hluboký dojem, jaký činily na mne poklid a nevinnost těch dětských tvářiček – vše to míhalo se v mé mysli i srdci a já jsem zaplakala, zaplakala jak posud nikdy. Pláč můj probudil nejstarší Lidunku, ona dívala se udiveně, ale bez bázně na cizou osobu vedle ní sedící. Když pak můj Ladislav na ni zavolał, aby mamince ruku políbila, tu učiníc vše volně, s velikou důvěrou oko své na mne upřela a po chvíli srdečně se přitulila k mému srdci. A to srdce utišilo se a pocítilo nevyslovitelné blaho. Druhého dne hned zrána hemžily se ostatní dítky kolem mne, vítajíce maminku z celého srdce. Od té doby sdružili jsme se již úplně, a nyní přicházejí několikrát za den, by „svou milou, drahou maminku“, „svého andělíčka“ pohladily, přemýšlejíce na názvy, jimiž by ji nejpěkněji pojmenovaly. Kdož by se za takových poměrův zde šťastným necítil? Nyní však již dosti o mně a mých záležitostech. Jak pak se Vám asi vede, drahá naše Boženko? Co dělají Vaše miloučké dítky? – co Vaše zdraví? Vyšly již Vaše pověsti?

“ (RAJSKÁ 1872, s. 223-225)

V tomto úryvku z daného dopisu je značně znát její stesk po své české vlasti. Současně zde, i ale popisuje štěstí ze své nově vzniklé rodiny „*Kéž Vás mohu učiniti svědkyní svého domácího štěstí! Ač okres mého působení zdá se býti malým, věřte, že v něm nalézám daleko více rozkoše, nežli by mně podati mohl celý svět. Naše dítky, jež jsou velmi mírné povahy, mne velmi milují, uposlechnou na každé pokynutí a navykly své mamince tím způsobem, že kdyby jen chvílku při nich nebyla, již se jim stýská po ní. Z počátku bylo mi, kdykoliv jsem na ulici vešla, mezi těmi samými neznámými tvářemi ouzko a smutno, tak že bych si byla někdy srdečně zaplakala, avšak kdykoliv jsem se vrátila k milé rodince své, veškerá truchlivost, jak by se mne byla spadla. Často klamu sama sebe myšlénkami, že nejsem v citu prázdne cizině, že jsem mezi svými a jen několik krokův mi třeba učinit, bych spatřila všechny své drahé – nelze jinak, nesmím se podávati svým citům, nesmím poslouchati to srdce, jež po drahé otčině teskní, vždyť bych tím skalila štěstí domácí, jehož si z celé duše vážím.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 223)

Ve Vratislavi chodili manželé Čelakovští na besedy, které vedl profesor Jan Evangelista Purkyně. Tyto besedy se konaly v neděli. Tématem besed byla česká dobová problematika a četli si různé povídky v časopisu Květy. O těchto setkáních píše Rajska své přítelkyni Němcové v dopise z 12.7. 1845: „*Předešlou neděli přijdu k prof. Purkyňovi i беру dle svého obyčeje ihned Květy do rukou a tam shledám Vaše pověsti již oznámeny. Čelakovský mi hned pohrozil: „Co si bude naše drahá přítelkyně o Tobě myslet!“ a měl pravdu; ale bůh ví, že toho vinu nenesu. Avšak nikoliv, naše drahá Boženka neumí se hněvati a přijme zajisté i nyní nejvroucnější díky za krásný důkaz lásky a přátelství svého od Bohuslavy. Proč jsme tak vzdáleny od sebe, proč nemožno nám stopiti oko v oko a ruku v ruku; proč ach nemohu se k srdci Vašemu přituliti! Věřte, že i moje touha po vzdálené vlasti neuhasíná a často, často po té drahé naší matičce si zavzdychám, to však jen tak tajno a kradmo, aby o tom můj drahý Ladislav nezvěděl, jehož by to marně rmoutilo. Avšak posud ani jsem Vám neřekla, jak se na Váš věneček těším. Dítka naše často žebroni, bych jim povídky vyprávěla, a já jsem mnohdy na rozpacích, co jim povídati. Jak pilně budu čítati Vaše pověsti, abych při vypravování obsahu tak celou duši mé drahé Boženky pochopila. Pravila jsem Vám, že jsem se z Květův o Vašich povídkách dozvěděla, i musím Vám o našich besedách českých též zprávu podati. V neděli odpůldne vždy se my všichni čeští vyhnanci scházíme, jednou prof. Purkyně se svými syny k nám přijde a po druhé my zase k němu, i tu probíráme a ctíme naše časopisy a tak dozvídáme se, co se v našem českém světě děje. Mimo to objeví-li se v novinách německých, jež zdejší společnost professorů odebrá, nějaký důležitější článek, týkající se jmenovitě naší národní věci, tu nám jej Ladislav vždy přečte, a pak se rokuje a hovoří do nekonečna.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 227-228)

V dopise z 11. prosince roku 1845 píše Rajska Němcové jakousi recenzi na její nově vydané povídky. V recenzi píše Němcové o jejím skvělém jazykovém provedení jakési mateřštině a současně o poutavě vyprávěném ději, který děti velice zaujal. „*Kéž by podobně Vám každá matka vyprávěti uměla dítkám svým takovou něžností, upřímností, srdečností a opět touto ušlechtilostí ve slohu a řeči. Zajisté by se nám vrátily ony dávné časy, které vzdor všemu namáhání a přičinění nám vždy víc a více prchají. Myslím totiž časy, ve kterých národnost netoliko na ústech, ale ve vroucích srdcích nošena a pěstěna byla, kde dítka bez překážky se vyvinouti mohly v duchu mateřské řeči. Není nepatrnou práce Vaše, jak ji ve své skromnosti nazýváte, nýbrž důležitou na nejvyš. Vy jste ukázala, jak se povídky dětem povídati mají, aby ušlechtily mysl i srdce. Srdečně jsem si přála, byste mohla se podívati do kruhu našeho, když po několik večerův nám Čelakovský povídky Vaše předčítal. Tu seděly dítka naše kolem stolu, upřeně se dívající na tatínka i naslouchající slovům Vaším. Ruce jim byly sklesly a sotva si dovolily oddychovati. Každý pocit, každé hnutí mysle vykouzlené Vašimi slovy, zračilo se na jich*

tvářičkách. Pohled na náš kruh byl by Vás zajisté přesvědčil, že práce Vaše jest dobrá a dokonalá.“ (RAJSKÁ 1872, s. 232) Současně si v tomtéž dopise stěžuje Rajská na místní národní identitu ve Vratislavi, kde pobývá se svou rodinou. Tvrdí, že i zde je více němčiny a polština je téměř zazděna „*O národním životě zdejším jest smutno povídati. Člověk ani neví, že to druhdy naše Slezsko, v kterém žije. Vše je zúplna zněmcené, jen tu a tam polština se ozývá. Lid na původ svůj zcela zapomněl. V pravdě musíme býti povděčni osudu, že našim vítězem stalo se Rakousko a ne Prusko, neboť pak bylo by snad po nás již veta a probuzení naší národnosti bylo by nemožností. Zde na minulost jedině jména míst a osob upamatují a pak několik osad českých husitův, kteří s velkou horlivostí a srdečnou láskou se svého náboženství přidržují a spolu i jazyk český velmi pěstují a v ryzosti jej zachovati hledí.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 235)

V dopise ze dne 6. 7. 1846 píše Antonie Čelakovská o radosti, která Antonii a její rodinu potkala – narození syna. Zároveň v něm uvádí, že ostatní děti jsou nemocní, a tudíž nemohla delší dobu se ozvat. S rodinou spojené povinnosti omezují Rajskou v její korespondenci. „*Obdařil nás Pán maličkým hošíčkem, kterýž nám nesmírnou radost dělá, a toť víte jak to chodí, když člověk má takového malého poručníka nad sebou. Když se pak k tomu i nemoc ostatních dítek přičinila, tedy tím méně mohla jsem ku psaní času nalézt. Nyní jsme všichni již chvála bohu zdrávi a přejeme jen, aby to překrásné jaro, jež naplňuje srdce každého člověka blahou nadějí, i Vás pozdravilo a ve zdraví upevnilo. Před delší chvílí poslala jsem Jaromírka s dítky na procházku, jeť tam venku vše tak krásně zeleno, stromy stojí již v plném květu, nechat jich mladé duše okřeji ve volné přírodě, tak jako matka jich vždy pookřívala, kdykoliv jí bylo popřáno potulovati se po lučinách, naslouchati zpěvu ptactva a trhání kvítky. Však dušinky moje již se z procházky vrací a proto končím – končím v naději brzkého s Vámi shledání. Přijďte, přijďte k své a upřímné přítelkyni Bohuslavě.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 238-239)

V dopise ze dne 17. 11. roku 1848 píše Rajská, jak se jí stýská po přátelích a své rodné vlasti, a hlavně po její největší životní přítelkyni Boženě Němcové. Z dopisu lze vyčíst, že Rajská přiznává nelehké období ve svém životě, má vážně nemocného syna, v její rodné zemi probíhá revoluce a je zatčen její švagr Josef Frič. Nejvíce ji však tíží, že se nachází daleko od své domoviny a musí se o zprávách ze své domoviny dozvídat od druhých.

„*Duše moje již dávno Tebe takto nazývala, neboť jsi byla andělem mým a rádcem, kde žádný mně raditi více nechtěl. I nyní, když se mne někdy zmocní touha po drahé mé vlasti a po milovaných přátelích, vezmu do ruky Tvůj list, onen otisk vroucí soucitné duše Tvé, a moje mysl se upokojí a mne výše povznese. Víš tedy nyní, čím jsi mi stále a jak vroucně Tě miluju. Srdečně Tě vítám a celuju v myšlenkách svých, uzavírajíc pevnější a užší svazek duší našich. Vždyt jsme*

sobě vždy rozuměly. Co jsem Tobě nepsala, stalo se mnoho změn ve vlasti naší, vskutku ohromné to převraty! Však příčinou mého dlouhého nepsání byla nemoc mých ubohých dětí. Můj nejmladší synáček byl takovým prudkým zádechem stížen, že jsem jej třikráte již za mrtvého považovala, a i lékař pochyboval, že se opět vzkřísí. Všemohoucí nám jej však přece zachoval. Co jsem za takových poměrův vytrpěla, můžeš si pomysli. Předě mnou umírající, trpící dítě – v dáli usouzená naše vlast a moji trpící přátelé – srdce mé přechoasto bolesti pukalo. Byla bych dozajista do Prahy jela, avšak poměry domácí mi nedovolovaly. Vid', moje drahá, že se více na mne nehněváš? – Nyní slyš, co se před několika nedělni přihodilo. Můj Ladislav přijeda z Prahy vypravuje mi novinku, že naše Boženka ve Slezsku. Slyšel tak od konduktéra, kterýž mu vypravoval, že jistá panička, výborná prý Češka, do Sagan k svým rodičům jela. Slovo k slovu a nebylo pochybnosti, že to paní Němcová. Těšila jsem se na Tebe jako ty mé děti, které se mne stále tázaly: „A kdy již přijde ta paní Němcová, co nám tak mnoho krásných povídek napsala? Maminko, smíme ji poprosit, by nám ještě nějaké povídky vypravovala, poněvadž ty psané již všechny umíme?“ A jakož bylo těšení mé nesmírné, tak bylo tím bolestnější sklamaní Přišel Tvůj list, i musím se Ti vyznati, že jsem sobě hořce zaplakala. Inu, tak snad to chce nynější stav náš, že když celá vlast truchlí, nemají ani jednotlivci se radovati. Co jsme za uplynulých měsícův duševně vytrpěli, nelze popsati. Býti vzdáleni od dějiště, museti čísti ve čtyřech i více novinách jednu děsnější zprávu za druhou, a teprve po několika dnech dozvědět se, co pravda a co lež; neustále slyšeti o pohromách, jež naši vlast, naše přátely zastihly, a při všem tom museti zde v dálné cizině dletí v nečinnosti, nemoci pomoci nikomu, nemoci potěšiti mnohé krvácející srdce, v době, kde všichni oběť s radostí přinášeli na jmění i na životech ve prospěch národní věci, býti vzdáleným divákem – ó toť byla těžká zkouška trpělivosti, jež se v mnohé době, proměnila v pravé mučení! Věř, drahá má přítelkyně, že snadnější věc jest stati v boji, nežli o něm pouze doslyšati. Jaké bolesti nám spů-sobily události pražské! – vždyť se tak blízko týkaly všech našich drahých známých, vždyť každou chvíli bylo nám se strachovati o život toho neb onoho přítele. A nyní ubohá Vídeň! Srdce mi puká, když na ty nevinno trpící oběť ve městě i v okolí vzpomenu!“ (RAJSKÁ 1872, s. 258-259)

Na konci léta roku 1849 rodina Čelakovských přijíždí do Prahy, o tomto radostném příjezdu píše Rajska Němcové. V posledním dopise z 20. září roku 1849, který je psán po čtyřech letech v Praze, žádá Rajska Němcovou, aby se po příjezdu do Prahy se svým synem ubytovala u Čelakovských doma. Současně zde zachycuje své toužebné pocity z jejich budoucího shledání.

„V Praze 20. září 1849.

Moje drahá!

Což jsem se na Tebe již navzpomínala, ale psáti nebylo mi posud možno. Bohu díky, dostali jsme se šťastně do té naší zlaté Prahy. Jak se těším Tebe, moje drahá, spatřit!! Požádej jen svým jménem pana manžela, aby Tě do Prahy poslal. Srdečně Tě žádám, bysi se se svým synáčkem nikde jinde neubytovala než u nás. Popřej mi toho potěšení, na kteréž jsem se ve Vratislavi tolik natoužila a nikterak se dotoužiti nemohla. Místa máme dosti, a byťby i leccos ještě v nepořádku bylo, vím že nám promineš Tedy jen přijď a odevzdej sama, co jsi mi byla přikázala mému Ladislavu dáti. Mé zehravosti se ani za mák neboj; neboť co miluju sama, má i musí lásky jiných dobrých hodno býti. A u kohož by to více platnosti mělo? Tudiž spěchej do náruči Tvé toužebně tě očekávající

Bohuslavy. “ (RAJSKÁ 1872, s. 266-267)

4 Stylizace Rajské

Bohuslava Rajská se již od svého dětství obklopovala intelektuály, kteří jí vzdělávali a formovali v ní národně smýšlející ženu. Pro Bohuslavu Rajskou byli tito muži vzory, ke kterým po celý život vzhlížela a jejich proces vzdělávání se snažila následovat. Nechtěla být vzdělávána pouze ona, ale toužila, aby i ostatní ženy ve společnosti byly vzdělané a současně dobrými vychovatelkami svým dětem. Skloubit tyto dvě ženské role, však v tehdejší době bylo velice obtížné, na rozdíl od dnešní doby, kdy žena zaujme během svého života několik rolí.

Zájem Rajské věnovat se vzdělávání a stát se učitelkou začalo po smrti matky, kdy se odstěhovala k sestře Lotince a jejímu manželovi – Václavu Staňkovi, který Rajskou podporoval i na dále ve vzdělání a četbě knih (české, cizojazyčné, filosofické, ale i pro pobavení). „Přestěhovala jsem se k sestře své Lotince a abych okřála trochu, dal mi švagr můj Staněk více českých i jinojazyčných zábavných a vědeckých kněh ku čtení. Dávná vášeň má a touha po věděni znovu se u mne oživila a já počala přemýšleti o úkolu člověka.“ (RAJSKÁ 1872, s. 21)

Což přivedlo Rajskou k myšlence vzdělávati nejen sebe samotnou, ale i ostatní občanky českého národa. „V ten čas ustálilo se mé předsevzetí věnovati všechny své slabé síly blahu svých spoluobčanův, vzdělávati se, abych platné služby svému uhnětenému českému lidu prokázati mohla.“ (RAJSKÁ 1872, s. 22) Další stěžejní postavou ve vzdělání Bohuslavy Rajské byl Karel Slavoj Amerling, se kterým se seznámila přes svého švagra Friče. Amerling nevyučoval pouze Rajskou, ale i ostatní české dívky všeobecným oborům. Rajská tvrdila, že se kruh zúčastněných neustále rozšiřoval a o jeho přednášky byl nemalý zájem. „Z počátku bylo nás pouze několik, kteréž jsme duchaplným a nadšeným přednáškám jeho přítomny bývaly,

během však času stále se kruh náš šířil, až jsme schůzky své do rozsáhlých místností budečských přeložily.“ (RAJSKÁ 1872, s. 22) Rajskou velice trápilo, že se dívky nemohly ještě více vzdělávat v českém jazyce, a i v dalších vědách či oborech. Dalším velkým problémem bylo vyšetřování rakousko-uherskou policií, která tyto spolky zakazovala a jejich představitele vyšetřovala nebo zatýkala. Na počátku roku 1841 se situace zklidnila a kruh okolo Amerlinga byl opět obnoven, i když neměl tolik členek jako před jeho přerušением. Rajská měla tedy velkou radost, když se objevila nějaká nová zájemkyně o členství v tomto kruhu viz. dopis z 12. ledna roku 1841 adresovaný doktoru Amerlingovi „*O jak mne to bolí, že mi není možno jednáním svým více působiti a více ženštin pro vzdělám duševní získati! Cítím to živě, jak veliký pokrok by tím nastal a jak mnoho vzdělanými ženami národ i člověčenstvo by získali. Jdouc ráno do kostela prosila jsem boha, aby nám seslal vroucné duše, které by cítily a také jednaly s námi. Kdož by byl v stavu popsati moje radostné vytržení a překvapení, když přijdouc domů uvítána jsem byla od sestry své zprávou, že jedna dívka se po mně ptala. Slyšelať prý, že vyučuju češtině a že nějaký pan doktor nám přednáší, i tu jménem několika děvčat přišla žádati, zdaž by se též zúčastniti nemohly přednášek našich. Možno-liž tu zapřítí řízení božské? – Díky, věčné díky Tobě, můj bože, Ty jsi vyslyšel moje vroucí prosby, Ty's vyslyšel mne posud vždy i v těžkých okamžích života, kde jsem žádného neměla krom Tebe, kdož by mi byl rozuměl. Ty znáš i mé nynější touhy, Ty víš nejlépe co nás dovede k šlechetným cílům našim, jen jednat musíme a to také chceme.....*“ (RAJSKÁ 1872, s. 28)

Když byl Amerling nemocen, snažila se Rajská vést vzdělávání jeho kruhu sama. I když věděla, že není natolik vzdělaná jako doktor Amerling, kterého si velice vážila viz. oslovení „*Drahý učiteli náš!*“ (RAJSKÁ 1872, s. 29) či „*Mnohovážený učiteli náš!*“ (RAJSKÁ 1872, s. 30), i přesto vedla jeho přednášky. Tím se posunula ve svém „učitelském“ růstu a mohla si i vyzkoušet roli učitelky. „*Díky vám za vaši důvěru ve mne, nemůžete sobě pomyslíti ani, jak mi jest drahou a jak mne sílí. Kéž byste pravdu mluvil, I že vás zastávati mohu, ale já znám sebe velmi dobře a vím, že ještě velmi slabá, nezkušená a nestatečná jsem. Toto vědomí mne ale neodstrašuje, vždyť chci se učiti, chci veškeré své síly vynaložiti k dosažení našeho záměru a zajisté bůh dá nám síl, i prostředkův i pracovníkův.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 29)

Rajská vzhlížela i k historickým osobnostem jako byl např. Jan Amos Komenský, jelikož stejně jako on i ona spolu s ostatními účastníky jejich vzdělávacího kruhu uznávali myšlenky jako lásku k národu, českému jazyku a vlasti. Samotný Amerling představoval pro Rajskou Komenského: „*Když na Komenského sobě vzpomenu, tak jakž jste jeho život a působení nám nedávno vylíčil, když pomním na jeho vznešené smýšlení a krásné zásady, tu se mně zdá, že nezemřel, ale že v šťastnějších poměrech žije mezi námi a nám popřáno jest oučastnu býti*

jeho poučení. Ano, drahý učitelí náš, duch Komenského nás neopustil a nemějte to za pochlebování pouhé, řeknu-li, že vy jste nám nyní tím, čím on byl sedmnáctému století.“
(RAJSKÁ 1872, s. 32)

V roce 1842 se Rajscká odhodlala, kvůli založení svého prvního učitelckého ústavu pro dívky, docházet na kurz pro budoucí učitelky bez něhož by nemohla svůj ústav založit. Tento svůj záměr a průběh přijímacího řízení popisuje v zápise z 16. října roku 1842 „*Bylo mi popřáno opět o jeden krok blíže k záměrům svým přistoupiti. Dověděla jsem se, že každá dívka, kteráž ústav nějaký založiti chce, prvé jeden kurs na vzorné škole pro učitelky slyšeti a pak zkoušeti se dáti musí. Šla jsem tudíž na zkoušku některých se připravujících dívek a spozorovala jsem, že bych se svými vědomostmi rovněž zkoušku takovou podniknouti mohla. Ujednala jsem to ještě s některými, že budeme společně choditi do kursu a šly jsme ohledně přijímací zkoušky ke kanovníkovi R*, který nás vlídně přijav, na ředitele školy odkázal. Ředitel ustanovil nám ihned na druhý den hodinu ke zkoušce a my jely rychle domů a učily se dlouho do noci. Druhý den s tlukoucím srdcem jsme se ke zkoušce ubíraly, po zkoušce však ředitel ukázal nám naše třídy, a ejhle, samé „sehr gut“ se na nás usmály. V pátek na to, dne 14tého října jsme písemní, tak zvanou „antrittsprüfung“ odbývaly a po skončené zkoušce pan kanovník B* ve slavné řeči nám důležitost našeho povolání vykládal, oznámiv nám to nejdůležitější, že jsme přijaty. Posluchaček jest dva a dvacet jest nám volno, v které třídě chceme přednášky poslouchati. Asi za týden počnou pedagogické přednášky naše. Kéž by byl konec tak dobrý, jako začátek.“*
(RAJSKÁ 1872, s. 65)

Ke konci roku 1843 Bohuslava Rajscká začala vyučovat na svém prvním učitelckém ústavu v Praze. Rajscká naplnění svého úkolu stát se pedagožkou a založit první ženský učitelcký ústav brala velice vážně a vnímala jej jakožto prioritu svého života. Sloužit ve prospěch vzdělání své vlasti povýšila nad své milostné city či rodinný život. O čemž píše ve svém dopise Karlu Slavojovi Amerlingovi v dopise z 10. prosince roku 1843 „*Vím i cítím to dobře, že nemám dostatečných sil k vykonání velikého toho úkolu, netajím toho nikomu i zatruchlím se často nad tím sama; avšak to přesvědčení, že napnutím všech sil a pilností neúnavnou ještě mnohé dosáhnouti mohu, silivá mne a nedává mi ustati v učení se a opětném učení se. Není to hračkou býti vychovatelkou. Hluboce a vřele to cítím, že jí býti chci a že jí býti mohu. Není to žádné vypínání sebe, bůh tak sám v duši mou zapsal a žádným způsobem nelze omu touhu vyhladiti. Mám-li však ony povinnosti velké, rozsáhlé a tak vysoce důležité jak doufám pro budoucnost naší vlasti platně vykonávati, nemohu: – nesmím jiné povinnosti na sebe mimo tyto vzíti. Vy znáte povinnosti ženy – manželky, i já je znám. Jsou mi tuze svatými a příliš drahými, než bych se opovážila jim jen čtvrtinu, snad osminu sil svých obětovati. Dívka v mém postavení*

může býti buď pravou a celou ženou, buď představenou ústavu. Před uplynutím dvou – tří let nemohu na to ani pomyslet, ještě více povinností na sebe vzítí aneb v užší svazek vstoupiti s mužem, kterého by si srdce mé vyvolilo. Snad toto okamžení nikdy nepřijde – vše jedno; jen když jsem nežila nadarmo.“ (RAJSKÁ, 1872, s. 87)

Pro Rajskou představovala její práce poslání, upřednostňovala svůj nově vzniklý ústav před vstoupením do manželství, a tedy i před založením rodiny viz. žádost o její ruku od Amerlinga či odchod na Slovensko s Hroboňem. Jediný muž, u kterého sice chvíli rozvažovala, zda má či nemá za ním odejít byl František Ladislav Čelakovský, jelikož Čelakovský měl rodinu. Jeho děti však přišly o matku (Marie Čelakovská), a proto pro ně potřeboval urychleně novou vychovatelku a současně „náhradu“ za jejich zesnulou matku. Jako vhodnou nevěstu spatřoval v Antonii Reissové, která jakožto řádná pedagožka měla nejbliže k této životní úloze. Rajská však byla na vážkách nejen kvůli svému vedenému ústavu, ale i kvůli milostnému poměru s Hroboňem. Rajská o svých rozvahách píše své životní přítelkyni Boženě Němcové „*Probděla jsem skoro celou noc a čtla jsem list tento opět a opět. Bylť on pro mne, na poušti bloudící, hlasem božím. Do rána byla jsem ustanovena a rozhodnuta. Veselé dobré jitro zvěstovalo Čelakovskému více, nežli by to cokoliv jiného bylo mohlo učiniti. Radost jeho byla nesmírná, tak že ani nevěděl jak se vyjádřiti a pohnutím plakal. Já nabyla tím okamžikem dávného poklidu, naděje v sebe a život svůj. Rozhodnutí mé kolísalo se tuto noc jedině mezi ústavem mým a Čelakovským a já cítím nyní, že jsem volila dobře.*“ (RAJSKÁ, 1872, s. 110)

Milena Lenderová v knize *A ptáš se knížko má...* uvádí, že se v 19. století sice ženy začaly více vzdělávat, ale jejich primární životní úlohou byla starost se o svého manžela a své děti. „*Přes vzrůstající objem vzdělání, jež bylo ženám přiznáno, navzdory zvolna se prosazujícím fixujícím „ženským profesím“, zůstávalo po celé 19. století primárním určením ženy manželství a mateřství; především ve středních vrstvách byla rodina považována za základ společenského pořádku. K tomuto směřovala veškerá výchova, postoje okolí i ženy samotné.*“ (LENDEROVÁ 2008, s. 168) Rajskou nejspíše přesvědčilo, pro vstup do manželství s Čelakovským, uplatnění teorie, kterou hlásala a ke které vedla své svěřenkyně v ústavu, v praxi, a tedy být národně smýšlející zodpovědnou a milující matkou pro své děti. Tuto úlohu pojímala Rajská velice vážně od začátku, kdy se zasnoubila s Čelakovským viz. úryvek z dopisu adresovaný Čelakovskému „*Co asi dělají naše drahé děti? – dovol, bych je již teď svými nazývati směla, jsouť ony nejkrásnějším dědictvím drahé Marie, a zdá se mi, že je do rukou mých kladla a na srdce mi je vložila, bych jim nahradila, co jim bůh odejmul. Cítím velkou tuto úlohu, neleká mne však, protože láska nejlépe vychovává, a tu jim podati mohu.*“ (RAJSKÁ

1872, s. 120) Jelikož Rajská byla od zasnub ještě cca rok (až do svatby, než předala do vhodných rukou svůj Ústav) v Praze a Čelakovský se svými dětmi ve Vratislavě.

Rajská si celý rok dopisovala s Čelakovským a zajímala se o jeho děti jako sobě vlastní. „*I já jsem nad míru šťastna tím vědomím, že mne bůh sám vedl při mém rozhodnutí, že mi možná bude alespoň zmírniti nenahraditelnou ztrátu milované Tvé Marie, a že dítčám – dovol, bych je našimi nazvati směla, mateřské srdce navrátím. Kým bych je již v náruči svém držela, kým by pocitily, že se jim drahocenná matka opět vrátila a je tou samou láskou objímá.*“ (RAJSKÁ, 1872, s. 125) Zdá se, že pro Rajskou byl rok bez dětí, které jí byly svěřené utrpením a neustálým žitím v představách, jak se asi její nové rodině žije. Tyto představy často popisovala Čelakovskému ve svých korespondencích viz. dopis z 1. září roku 1844 „*Nyni Tě spatřuji sedícího na sedadle, u nohou Tvých si hraje maličká Marinka, na kolenou snad se Ludvika usadila otočíc ručku svou okolo krku drahého, milovaného otce; před Tebou má místečko své rozumná Lidunka. vedle Tebe stojí asi Ladislav. Vidím vás tak! Nemáte již místa pro matičku vaši? Ó vezměte ji mezi sebe! jedno místečko jsi jí připravil a v tomto nalézá Tvá Antonína blaženost svou. z toho však se vypuditi více nedá; ona je mezi vámi. vy drahé, drahé, mně od samého Boha svěřené dušinky, a nikdy vás více neopustí.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 132)

O svých radostech i starostech o svou budoucí rodinu píše Rajská i Boženě Němcové v dopisu z 25. srpna roku 1844, kde se vyznává ze své lásky k Čelakovskému a jeho dětem. „*Cítím hluboce, že budu šťastna, že budu blažena, neboť poslední dny, které jsem s ním prožila, poznala jsem jej více, nežli jen tušiti mohl. Jsem vroucné milována, drahá má potěšitelko! jsem milována vroucím srdcem, mužnou myslí, mužem dokonalým. Znáám dobře, jak velké povinnosti „jsem převzala, však láska pomůže vyrovnávati dráhu drsnatou. Jím zdá se mi, že život můj teprve důležitosti nabývá. Při této věci přinášeli jiní větší oběti, než já. Tyto dni obdržela jsem první list od svého Ladislava a velmi mne potěšil, duch jeho se ještě více rozvinul. On je hoden milování a každé sebe větší oběti. Milovati však jeho není obětí a jemu žiti bude mi blahem.*“ (RAJSKÁ 1872, s. 220) V květnu roku 1845 se Rajská poprvé setkala se svými „svěřenými“ dětmi a také zde popisuje své pocity z toho, že nežije ve své rodné vlasti, ale v cizí zemi, kde jí je právě rodina největší oporou v tom, že se necítí úplně odcizená. O těchto prvotních okamžicích píše Boženě Němcové v dopise z 9. května roku 1845 „*Jsem přesvědčena, že Vás pravdivá slova moje potěší upřímné. Vyť víte, jak jsem sobě našeho drahého Čelakovského vážila; avšak tento hluboký a něžný cit, tuto šlechetnou vroucnost jsem při něm předce neočekávala. Kéž Vás mohu učiniti svědkyní svého domácího štěstí! Ač okres mého působení zdá se býti malým, věřte, že v něm nalézám daleko více rozkoše, nežli by mně podati mohl celý svět. Naše dítky, jež jsou velmi mírné povahy, mne velmi milují, uposlechnou na každé pokynutí*

a navykly své mamince tím způsobem, že kdyby jen chvíli při nich nebyla, již se jim stýská po ní. Z počátku bylo mi, kdykoliv jsem na ulici vešla, mezi těmi samými neznámými tvářemi ouzko a smutno, tak že bych si byla někdy srdečně zaplakala, avšak kdykoliv jsem se vrátila k milé rodince své, veškerá truchlivost jak by se mne byla spadla. Často klamu sama sebe myšlenkami, že nejsem v citu prázdné cizině, že jsem mezi svými a jen několik krokův mi třeba učinit, bych spatřila všechny své drahé – nelze.“ (RAJSKÁ 1872, s. 224)

Musíme tedy konstatovat, že ačkoli Bohuslava Rajská přijala na sebe novou životní roli – matky, tak se i nadále zajímala o dění ve své rodné vlasti – ústav, politické poměry a rodinné poměry. Tyto veškeré záležitosti ji tížily po celý život, i když se ke konci svého života vrátila do dění ve své rodné vlasti.

Závěr

Předložená bakalářská práce se zabývala podrobnou literární analýzou dostupných ego-dokumentů spisovatelky Bohuslavy Rajske, a to konkrétně z hlediska autorskou stylizací a reprezentací komunity v bezprostřední blízkosti. V centru pozornosti byly způsoby komunikace jejích členů a klíčové motivy této komunikace. Vycházela jsem jak z dostupných edic korespondence a pamětí tak z pozůstalosti autorky uložené v LA PNP. Tyto zdroje jsem vzájemně porovnávala a dospěla ke zjištění, že do knižních verzí bylo zasahováno a byly různě upravovány. V knižní podobě jsou některé texty zejména autorčiny deníkové zápisky oproti originálům zestručněny, v některých částech došlo i k úpravě různých archaismů např. upamatování vs. upomínky, či větné struktury.

Z textové analýzy ego-dokumentů A. Rajske jsem zjistila, že jejich hlavními motivy bylo zachycení různých dramatických okamžiků až traumat v jejím životě, které měla potřebu sdělit svému čtenářskému publiku a zároveň je i vysvětlit. Důležitou charakteristikou těchto motivů byla i jejich efektivnost, dramatický příchod na svět, smrt blízkých, citová vzplanutí, milostné trojúhelníky a nešťastná láska – to vše mělo svou emoční působivost. Současně tyto motivy spoluutvářely sebestyilizaci Rajske jako emočně kultivované a emancipované, tj. po vzdělání toužící ženy, která se profilovala jako ideální partnerka vlastenecky exponovaných mužů kolem sebe. Právě u nich tento tento nový, emocionálně argumentovaný nárok na ženy jejich sociální vrstvy vznikal a propojoval se s jejich snahou o utvoření komplexní obrozené kultury, slovy D. Frančíkové: „the emotional appeal in placing the responsibility of education on women was underscored by the sentiment of a national community threatened by the prospect of ruin.“ (Frančíková 2017, s. 188-189).

Adresáty dochovaných dopisů byli ostatně převážně muži – F. L. Čelakovsky, K. S. Amerling, S. Hroboň, V. Staněk ad.. Výjimku představuje Božena Němcová, která v dopisech figuruje jako rádkyně v životních situacích a jako literární i životní vzor. Dopisy mají často intimní ráz a jsou vyhroceně subjektivní, podobně i paměti Rajske můžeme označit za monografický druh pamětí, neboť zde autorka s odstupem času reflektuje svůj život. Stylizace Rajske v nejednom z okamžiků vyvolává dojem literárního líčení – autorka inscenuje svůj život jako atraktivní, místy sentimentální milostný příběh.

Prostřednictvím textů má čtenář rovněž možnost se seznámit i s tehdejší dobou neboli první polovinou 19. století, ve které žila autorka těchto textů či její známí, kteří si s ní dopisovali nebo ji nějak ovlivnili v jejím pozdějším životě. V textech nalezneme tematiku vzdělávání, emancipace žen, ale také popisy každodennosti měšťanských domácností v první polovině 19. století.

Bohuslava Rajská byla aktivní vlastenka, vzdělavatelka, a především cílevědomá žena, průkopnice ženské emancipace. Svým přístupem zásadně ovlivnila českou kulturu první poloviny 19. století, stala se vzorem pro své pokračovatelky, zvláště Sofii Podlipskou a Karolinu Světlou. V dnešní době je Bohuslava Rajská pro čtenářské publikum spíše zapomenuta, učivo základních i středních škol ji v žádném ohledu nevěnuje pozornost, v porovnání s její blízkou přítelkyní Boženou Němcovou. Avšak pro literární badatele a historiky znamenají její texty přínosný materiál a je otázkou, zda by její význam neměl být připomínán i ve školní praxi.

Bibliografie

Primární zdroje:

ČELAKOVSKÝ, František Ladislav. *Z let probuzení*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011

FRIČ, Josef Václav. *Paměti*. Praha: J. Malý 1885.

KLEINSCHNITZOVÁ, Flora (ed). *Z naší romantiky: listy Samoslava B. Hrobona a Bohuslavy Rajskej*. V Turčianskom Sv. Martine: [nákladem vlastním], 1925

LAPNP – Fond Františka Ladislava Čelakovského, RAJSKÁ – ČELAKOVSKÁ Antonie Krátký; pořadové číslo 421, 535

RAJSKÁ, Bohuslava – PODLIPSKÁ, Sofie (ed.). *Z let probuzení I. Paměti a korespondence Bohuslavy Rajskej z let 1839-1844*. Praha: J. Otto, 1872-1873

RAJSKÁ, Bohuslava. *Z let probuzení. Kniha první, Paměti a korespondence Bohuslavy Rajskej z let 1839-1844*. Praha: Otto, 1872.

RAJSKÁ, Bohuslava; ČELAKOVSKÝ, František Ladislav. *Z let probuzení. Kniha druhá, Listy Fr. Lad. Čelakovského a Bohuslavy Rajskej 1844-1845*. Praha: Otto, 1872.

RAJSKÁ, Bohuslava; NĚMCOVÁ, Božena. *Z let probuzení. Kniha třetí, Vzájemné dopisy Antonie Čelakovské (Bohuslavy Rajskej) a Boženy Němcové 1844-1849*. Praha: Otto, 1873.

Sekundární zdroje:

AJVAZ, Michal. Literární deník. In: *Prostor* 6 (24), 1993, s. 32-34

BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž! : české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2010.

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, Slon, 2005

BAHENSKÁ, Marie: Ženy ve veřejném životě ve druhé polovině 19. století. Spolek svaté Ludmily a činnost Marie Riegrové-Palacké. *Český časopis historický* 103 (3), 2005, s. 549–571.

BINDER, Harald; KŘIVOHLAVÁ, Barbora; VELEK, Luboš. Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867-1918 =Position of National Languages in Education, Educational System and Science of the Habsburg Monarchy, 1867-1918: Sborník z konference (Praha, 18. -19. listopadu 2002) = Conference Proceedings (Prague, November 18-19, 2002). Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, společné pracoviště Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a UK v Praze, 2003.

BITTNEROVÁ, Martina. *Cesty na Parnas: Kam se v Praze chodilo za múzami*. Praha: Památník národního písemnictví, 2007.

BITTNEROVÁ, Martina. *Spisovatelky a Erós. Utajené životy velkých českých žen*. Praha: Daranus, 2011.

BOLLMANN, Stefan. *Ženy, které čtou jsou nebezpečné*. Praha: Knižní klub, 2008.

FAKTOROVÁ, Veronika. Stylizace romantického subjektu. Paměti Josefa Václava Friče. *Acta Universitatis Wratislaviensis Slavica Wratislaviensis* 173 (3986), 2021, Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich 14. Pamięć, s. 315–326

FRANČÍKOVÁ, Dáša: Women as essential citizens in the Czech national movement : the making of the modern Czech community. Lanham ; Boulder ; New York ; London : Lexington Books, 2017.

GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, Anna. *Bohuslava Rajská*. Praha: [-], 1940.

GEDLNAROVÁ, Jitka – SOUČKOVÁ, Ema (eds.). *Vlastním hlasem =In her own voice*. Praha: Národní muzeum, 2019.

GRŮZOVÁ, Anna. Vztah tištěné a rukopisné produkce modlitebních knih 18. a 19. století. Na příkladu variantních názvů „Rajské růže“. *Český lid* 109 (2), 2022, s. 195–219

HÁSEK, Jindřich. Nejkrásnější ze tří rožmitálských sester: Antonie Reissová – Čelakovská aneb Jak zchřadlo rajské poupě v ruce stárnoucího básníka. *Plzeňský deník* 4 (39), 1995, 15. 2., s. 8.

HOFFMANNOVÁ, Eva: *Karel Slavoj Amerling*. Brandýs nad Orlicí: Knihkupectví "U Podléšky", 2003.

HUSOVÁ, Marcella; ŘÍHOVÁ, Ivana; SEDLÁČEK, Zbyněk. *Růže stolistá: F. L. Čelakovský 1799-1999: sborník příspěvků*. Strakonice: Muzeum středního Pootaví, 2000.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Božena Němcová a sestry Rottovy (ve světle nových pramenů a souvislostí). *Česká literatura* 53 (4), 2005, s. 493–517.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Božena Němcová: Příběhy- situace- obrazy*, vyd. ACADEMIA, 2007.

JANOUSEK, Pavel. Macura, Rajská, Čelakovský a Vratislav (O genezi prózy Guvernantka, studie takřka pozitivistická). *Česká literatura* 51 (5), 2003, 5. 10., s. 546–559

JUNGMANN, Milan. Zklamavší a Zklamaná. *Nové knihy* 37 (47/48), 1997, 17. 12., s. 3

KARFÍK, Vladimír. Autentičnost a forma. *Prostor* 6 (24), 1993, č. 24, s. 24–26 .

KOPÁČ, Radim. "Byla s to přítelkyně své oklamat..." : dvojí výročí Marie Čacké. *Dějiny a současnost* 44 (2), 2022, únor, s. 23–25.

KOVÁŘÍK, Vladimír (ed.). *Slavni a zapomnutí. Čtení o životě a díle našich spisovatelů*. Praha: Mladá fronta, 1983.

KRAMAŘÍK, Jaroslav. Práce Boženy Němcové o Chodsku a její význam v dějinách našeho národopisu. *Český lid* 9/10, 1952, s. 212-215

KUBÁTOVÁ, Barbora: Prostory vzpomínání v memoárech české měšťanské inteligence druhé poloviny 19. století. In KUDLÁČ, Antonín (ed.), *Cestami Mnemosyné : paměť a identita v moderních českých dějinách*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2021, s. 37–57.

LENDEROVÁ, Milena; URBÁNEK, Radim. *Úvod do studia kulturních dějin. Prameny osobní povahy*. Dostupné z <https://www.upce.cz/sites/default/files/public-files/ff/archiv/antologie/lenderova/tema10/p10.htm>, k 21. 4. 2024

LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má--: ženské deníky 19. století*. Praha: Triton, 2008.

MACURA, Vladimír. Božena Němcová jako encyklopedistka. *Česká literatura* 46 (2), 1998, s. 123–133

MACURA, Vladimír. Příběh encyklopedie dam. *Tvar* 9 (5), 1998, 5. 3., s. 1, 4–5

MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu české národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H &H, 1995.

MALEC-BILÍNSKA, Irena. Konferencia o živote, diele a dobe Boženy Němcovej. *Slovenská literatura* 52 (6), 2005, s. 472–474

MAREK, Pavel. *Svědectví o ztrátě starého světa*. České Budějovice: HISTORICKÝ ÚSTAV JIH, 2006.

MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů* 1. vyd. Praha-Litomyšl: Paseka, 2004.

MORAVCOVÁ Jana; NEUMANN Bohumil: *Lásky, svatby a zálety slavných*. Praha: Erika, 2001.

My 46. Ve stínu slavných lidí. R. 1946, č. 12, 23. 3., s. 6.

PODLIPSKÁ, Sofie. *Životopis Boženy Němcové*. Praha: I. L. KOBER, 1891.

RAAB, Inge. *Antonie Reis - Bohuslava Rajská-Celakovská (1817-1852): ein Frauenleben zur Zeit der tschechischen nationalen Wiedergeburt*. Berlin: Lit, ©2007. 137 s. Erträge Böhmisch - Mährischer Forschungen; Bd. 7. ISBN 978-3-8258-0141-0.

SOJKOVÁ, Zdenka: *Slovenské jaro*. Praha: Slovensko-český klub, 2003.

SOUKUPOVÁ, Klára. *Vyprávět sám sebe: Teorie autobiografie*. Praha: FF UK

SRŠEŇ, Lubomír. Jihočeskou stopou za romantickými portréty první poloviny 19. století. In: *Rodopisná revue*. 2005, 3, s. 8: il..

SRŠEŇ, Lubomír: *Nevšední příběhy portrétů: Puchmajer, Sedláček, Hanka, Rajská, Němcová*. Praha: Vyšehrad: Národní muzeum, 2011.

SZABO, Miloš: Pražské hřbitovy. Olšanské hřbitovy III. Jmenný rejstřík sestavil František Honzák. Praha: Libri, 2011.

TRNKA, Miloslav. O Tonince z holandského rodu: genealogická drobnost k 200. výročí narození básníka Františka Ladislava Čelakovského (1799-1852). In: *Rodopisná revue*. 1999, 1, s. 14-16: il..

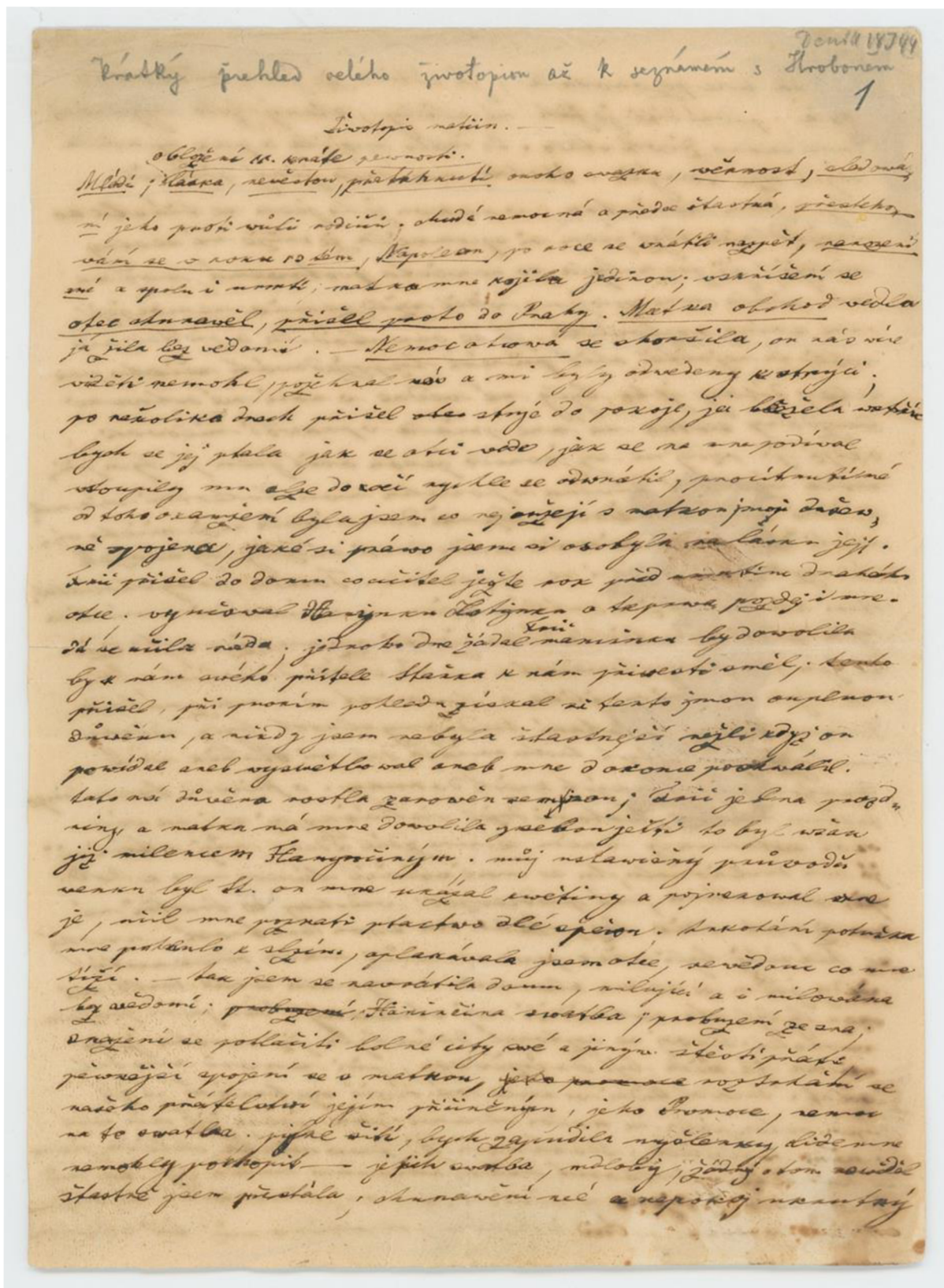
VÁLEK, Vlastimil. K specifčnosti memoárové literatury. Brno, 1984. Str. 62.

VÁLEK, Vlastimil. K specifčnosti memoárové literatury. Brno, 1984. Str. 112

VESELÝ, Josef: Aby z žen člověkové byli. Týdeník Rozhlas. Roč. 25, 2015, č. 31, 20. 7., s. 23.

Zaslouží si vzpomínku: Toninka: Bohuslava Rajská. In: *Čtení pro lidi z Čestic, Doubravice, Kobylky, Konopice, Krušlova, Nahořan, Němčic, Nuzína, Prkošina, Počátek, Radešova, Střidky, Vacovic a Záhorčic*. 1995, únor (1995), s. 6.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Příloha 1: (LA PNP- Fond Františka Ladislava Čelakovského, RAJSKÁ- ČELAKOVSKÁ Antonie Krátký přehled celého životopisu až k seznámení s Hroboněm deníkové zápisky s pozdějšími poznámkami; pořadové číslo 421)

matka mne pozonovala, já věděla že jsem milována
byla; proto dříve je již / ne elily, kterýchžto vyplnění
mne skoro život stálo. Se iásto vyjela a pak myšlela
bych vše skryla. Matka mne dala jiný předmet
byla jsem nevěstkou; v rukou jeho jsem se křídle do
vražednice když jsem si spončila že vřije mi sestru
miluji; já jsem byla oo nevěsta postavená, matka
na přála mne vyjenu vidět vyli země ramo její
mne snino rozloučila, já se osvobodila a předvzala
sobě tu nejvyšší obět přineš bezpožadování něčeho pro
sebe; dříve jako byly ne vedne v noui ne odvaz se
odvážny matka má mne přála v pravdě milovat
a když jí vřije se vyjásnilo jakou obět jsem jí byla př;
však vyjela jí dříve v povaha noui kolkotni seje
ejimí se upravenou. bojemě domnívala se že, něčto vřije
však se mije, a nikoho se lide dosti angily by svazek
vše roztrhaly před i se to nestalo. (Touha prahovala
střiv stena se jí v omléu věku v mém síd i novička
byla přestěhu křídle vřije ještě agmážena flazie
si jen přála vyhovovat. — O vřije dobnití usti
mne byla drobné gnostika a luvnost se m mne přála
hlavy bolení, gřahem snadno myslnost byty vedaly
mne vyjela. Bych tuobu axála dal mi šanek vřije
česky a i vědeckýh přik davnay. a fivěde tvenlinge
dodoma mne, kteromí drjel přednásky, a se i na vřije
orob vřihvaly v něm se mne zdal ideal mije ukvěně
já mne dříveovala, tu se mne vřije il luvnost v o k. vřije
gřih oklavána, ne předvážet vřihay oo bratři mē
povoj ovob vřije bez potatru na svou luvnost. nnohy
se klisily byli vše pavou vřije mxon oděkauty
vřije jsem se sama klavala a mylela snad křídle
vřije byly sto natraditi nej abracenij. Tak jsem vřije
mnoho let. Klavoj se vytoral dříve byla jí svobba jako
vřije jí mē byt dříve vřije, při ramoi mne dal
vřije. Salodal křídle se mne má dříve vyhovám já jí
byla vřije pilu na vřije stranu. i pak jsem jí má vřije
v něm vřije. Sestřiměi d. mne vřije, oběta jsem
se nad sebe vřije vřije vřije každamo vřije byl naj mije
já musela byt jako nevěstou ramoi, dříve mē ne vřije
vřije vřije. — Chd s břihem potratimo mije křídle vřije

Příloha 2: (LA PNP- Fond Františka Ladislava Čelakovského, RAJSKÁ- ČELAKOVSKÁ Antonie Krátký přehled celého životopisu až k seznámení s Hroboněm deníkové zápisky s pozdějšími poznámkami; pořadové číslo 421)

99

BOHUSLAVA RAJSKÁ.

Dle malby Josefa Hellicha kreslil Karel Maixner.

Příloha 3: (LA PNP- Fond Františka Ladislava Čelakovského, RAJSKÁ- ČELAKOVSKÁ Antonie tisky a výstřižky; pořadové číslo 535)

